

1970

En oversigt

Ved *Carl Trock*

1. *Folk og kirke.*

Det er en vurdering, når det først nævnes som noget bemærkelsesværdigt for 1970, at nogle af folkekirkenes klare fortalere kunne indlade sig på at spørge, om dens dage er ved at være talte (t.eks. domprovst Østergaard-Nielsen KD 24/3, domprovst Børge Roesen e. KD 17/6, biskop Hans Kvist Dagbladet 12/11). Mere visionært skildrede forfatteren Henrik Stangerup i sin film »Giv Gud en chance om søndagen«, hvordan den næstsidste folkekirkepræst forlader sin umulige gerning omkring århundredskiftet.

Det drejer sig dog ikke om år 2000, men om 1970. Her er det en så godt som ubestridt kendsgerning, at der er en stigende præstemangel. Det kan diskuteres om det skyldes lønforholdene alene, eller også hele den åndelige situation (jfr. siden p. 194 f.). Men en kandidatstipendiat, der var udset til at orientere om det teologiske studium, vendte tilbage fra gymnasierne efter at have mødt det gennemgående spørgsmål: Kan man med teol. embedseksamen blive andet end præst? (professor P. G. Lindhardt KD 10/9).

En anden kendsgerning er, at folkekirken stadig rummer det store flertal. Og afdelingsleder Per Salomonsens omstridte kirkegangstatistik accepteret (jfr. 1970 137), så kunne biskop Kvist sige: »Når man sammenholder kirkegængernes antal med de mange, der følger en gudstjeneste i radio eller TV, kan jeg ikke se, at folkekirken i dag skulle være så svagt placeret, som nogle påstår« (MrBl

Ved henvisninger bruges følgende forkortelser: BeAW Berlingske Aftenavis Weekend; DKt Dansk Kirketidende; DMbl Dansk Missionsblad; Ft Folketings-tidende; Hskbl Højskolebladet; IMT Indre Missions Tidende; Jy-Po Jyllands-Posten; KC Kirkeligt Centrum; KD Kristeligt Dagblad; KiInf Kirkelig Information; KiVe Kirkens Verden; KP Kristeligt Pressebureau; MrBl Menighedsrådenes Blad; PrfBl Præsteforeningens Blad; RoSt Roskilde Stiftsblad; Sjt Sjællands Tidende; AAST Aarhus Stiftstidende. Årstal tilføjes kun, hvor det ikke er 1970. – Hvor der henvises til tidligere årsoversigter i Kirkehistoriske Samlinger anføres alene udgivelsesåret.

1971 3). Også andre lagde vægt på de ca 800.000, der på en almindelig søndag bruger gudstjenesten på den ene eller den anden måde (forstander Chr. Thodberg, Haderslev stiftsbog 61, jfr. Børge Roesen: Aldrig har så mange lyttet som nu, MrBl 287).

Men er virkeligheden bag tallene anderledes? Biskop Kvist vidste også, at der er en skæbnesvanger kløft mellem kristendom og folkelighed (RoSt 152). En TV-diskussion om påsken gav en tydelig fornemmelse af, at nogle indbudte (ikke-kirkelige) kendte folks viden om kristendom ikke var blevet ført a'jour, efter at de var blevet voksne (redaktør Jørgen Ginnerup BeAW 9/5). I fjernsynet fik kirken foruden gudstjenesterne et »Kirkeligt spektrum«, men derudover er kirke og kristendom ikke meget med på skærmen. Den eneste omtale der kom, da »Næste uges TV« introducerede julegens program, var: Julen begynder vi med »på god kristen vis at spise risengrød«. Et andet vidnesbyrd om menneskers forudsætningsløshed, trods medlemskabet i folkekirken, var måske, at samtlige hoteller i Randers – missionshotellet undtaget – modtog Mormons bog til fremlæggelse på hotelværelserne. Begrundelsen var: Når mormonerne henvender sig, må vi give dem samme ret som folkekirken, det gælder også de andre trossamfund (KD 16/11).

Der måtte lyde en varm tak på Indre Missions årsmøde til de mange, der yder en god kristendomsundervisning (IMT 496), men sådant sker på baggrund af megen tale om undervisningens problematiske forhold. Pessimister véd også, at morgensangen sløjfes i stadig flere skoler (IMT 718, KD 28/12), og det kan ske, fordi eleverne nu om dage taler med og ønsker morgensangen ændret og uden bøn (KD 11/12), mens de tillige vender sig mod kristendomsundervisningen som indoktrinering (KD 7/1 71).

Afskedigelsen af H. Engberg-Pedersen som forstander for Askov Højskole var med til påny at belyse en udvikling på de fleste højskoler (jfr. 1969 252). De er i nogen grad blevet »det tomme og fejede hus, som står ledig for den ånd, der kommer først ... Folkehøjskolens krise i dag er måske, at den endelig er blevet folkelig i den statistiske forstand, at den får sine elever fra alle miljøer, og derfor ikke har et miljø bag sig«, skrev domprovst Jørgen Bøgh, der vidste, at der i de sidste år har bredt sig en fims af revolutionære frelsesreligioner på mange højskoler[1].

[1] Hskbl. 625. Bøghs vurdering understregedes bl.a. af højskoleforstander Arne Brandt Pedersen, medlem af Askov Højskoles bestyrelse: Der er i højskolen

Der er mange, som tør fastslå, at ungdommen er religiøst interesseret, men det er »erstatningsreligioner« der fængsler (Bent A. Koch MrBl 287, Kirkeligt Spektrum 22/10, KD leder 24/10, Rich. Teislev AAST 14/6, Svend Biørn Berl.Tid 25/10, jfr. 27/12). Astrologien har længe fået rigeligt med plads i ugebladene, nu sukker arkiverne næsten under tilstrømning af folk, som vil vide det nøjagtige tidspunkt for deres fødsel (BeAW 11/12), og Nationalmusæets fikst opsatte udstilling »Buddhas veje« blev besøgt af 190.000, halvdelen var unge. – Folkekirken har et stort ansvar for den udvikling, fandt fabrikant Aage Damgaard; den udfordrer ikke de unge til at elske og skabe og arbejde tingene frem. Derfor åbnes deres sind for Østens selvoptagne, egoistiske livsholdning (Jy-Po 15/11). »Naturligvis er det kun et lille mindretal af de unge, som er grebet af denne religiøse besættelse. Og dog præger dens grundsyn de fleste unge bevidst og ubevidst« (Jørgen Bøgh, Dansk kirkeliv 101).

Der kan ligge en anden teologi bag, og ikke et træk på linie med det ovennævnte, når det nævnes, at flere ønskede det kristelige udeladt, da de uniformerede ungdomskorps drøftede nye formålsbestemmelser og løfter. Sådan også, når Kristeligt Studentersetlement overvejer det samme, her var det tillige et udslag af brugernes ønsker (KD 4/12). Måske var det sortseeri, eller forveksling af moral og kristendom, eller bundethed til tidligere tiders påståede moralnormer, når de ældre bestyrelsesmedlemmer gik, da studenterne på Grønjordsskollegiet trumfede igennem, at studenterpar uden vielsesattest skulle kunne flytte ind. Kollegiet skulle have været Københavns kristelige Studenterbevægelses store opgave, men her som i det hele var der ikke blevet noget, der viste at en kristen studenterforening stod bag, fandt de ældre[2]. Den sag og andre rejste spørgsmålet om private institutioner, der drives udfra et

i det hele en konflikt mellem tradition og moderne krav, på Askov mærkede eleverne ikke, at skolen havde en holdning (KD 22/10). Selv kaldte Engberg Pedersen Askov for en humanistisk skole, ikke kristen (radioen 22/5); en kritisk skole kan ikke plante fødderne i den blå luft, nutidens erfaringer må gøres i lys af de gamle idéer, og hvad er bedre end idéerne om ret og frihed, der har gennemsyret europæisk kulturhistorie, sagde han i et debatoplæg ved det nordiske højskolemøde (Hskbl 543).

[2] KD 3/12 ff. Sådanne brydninger kom den lokalt valgte KFUM-bestyrelse i Odense udenom for sit kollegiums vedkommende. Den besluttede på forhånd, at bestemmelserne skulle være som andre steder, hverken mere eller mindre moralske eller umoralske, KD 19/2 71. – I København var der indført den nye praksis, at boligudvalget godkender lejemål uanset om vielsesattest foreligger; betingelsen

idégrundlag. Hidtil har deres frihed ovenfra været uantastet, men nyt forordnet brugerdemokrati kan f.eks. ændre menighedsbørnehavernes grundlag. Så sker der alligevel overgreb mod private institutioners grundpræg og deres indsats udelukkes[3].

Deltagerne i det konservative Folkepartis landsrådsmøde blev af finansminister Poul Møller stillet overfor spørgsmålet, om kirken var ved at blive kvalt i ligegyldighed. Poul Møller havde et helsemiddel, der skulle anbefales, Fællesmarkedet: »Hvis vi åbner for det store marked, for det store Europa, så kan den måske møde den udfordring, som er det eneste, der i det lange løb kan redde denne folkekirke« (BeAW 20/11). Her er nok sagt ligeså meget, at betænelighederne ved optagelse i Fællesmarkedet voksede, og at ikke mindst præster gik imod; pastor Birkedal Nielsen fik nu udalt støtte bl.a. af sognepræst Søren Krarup (Berl. Aftenavis 25/7. BeAW 15/1 71: »De borgerliges (lands)forræderi«) og sognepræst Peter Riemann (Man sælger Danmark uden at kende prisen, DKt 478).

Vurderingerne af folkekirkens situation er jo subjektive, de kan anfægtes og de er blevet det. »Det er den sorteste løgn, når det påstås, at der ikke er kontakt mellem folk og præster i København«, konkluderede sognepræst Vilh. Krarup efter 25 års erfaring og fortsatte: Om folkekirken består? »Den er der. Jeg forstår ikke sådan et spørgsmål« (KD 23/6). Det er en fåtallig klike, som råber højt og via presse, radio og fjernsyn spår folkekirkens og kristendommens snarlige undergang, vidste pastor Riemann (DKt 331). Hvorfor lader aktivisterne i TV os aldrig møde en præst, der kan lide at være det, spurgte provst Vagn Kvist (KD 16/1).

Per Salomonsen fandt nogle nye tal, der kunne sige noget om udviklingen i hovedstaden. Indtil 1964 havde der så at sige været stabilitet, da vendte det, uden det er til at begrunde; folk er be-

er i stedet samliv af fast varig karakter, men dette forhold undersøges ikke nærmere, SjT 3/9.

[3] Sognepræst Ejnar Larsen, KD 16/12. – Fhv. skoledirektør Aage Nørfelt, formand for »Kristelig Forening for Børneforsorg« må stadig værne privat indsats mod trusler fra det offentlige (jfr. 1970 note 11). I 1970 var det især Hanne Rein-toft – nu kommunistisk folketingsmedlem – der måtte svares, da hun kritiserede den usunde religiøsitet, der præger børneforsorgen, KD 24/6. – Men den private indsats kan også trues på anden vis, således mente et udvalg, nedsat af forsvarsministeriet, at udviklingen var ved at gøre de private soldaterhjem overflødige, KD 11/7 67 f.

gyndt at lade sig »drive ud«, det viser sig ved navngivelser, udmeldelser, begravelser m.m.[4]. – Igen vakte dette håndgribelige opsigt (t.eks. AASt 17/5), skønt pressen nok selv kunne foranstalte sine egne kirkelige undersøgelser og sætte dem op (B.T. 17/11 69, KD 7/4, Jy-Po 5/7). – Selv vurderede Salomonsen sådan: Det skulle ikke undre mig, om den relativisering, som massemedierne og især TV fører med sig, er en væsentlig medvirkende faktor. Da det synes at være de unge, der er begyndt at forlade kirken, betyder det, at medlemstallet endnu ikke har nået bunden (1970 129). Det er især de unge, der melder sig ud, det vidste en købstadspræst af egne erfaringer. De søger på egen hånd efter noget engagerende og finder det uredeligt at blive stående i kirken og forarges over, at den lever højt på en virkelighed, som ikke er der. Det er ikke fanatisme, som får dem til at gå, blot fornuftig overvejelse (Fl. Helleskov, Lolland-Falsters stiftsbog 19, jfr. radioen 30/10: »Unge smækker med kirkedøren«, Gunner Tjalve, KC 4). Det er dog nærliggende at antage, at de i en modnere alder, hvor tilværelsens problematik bringer besindelse, genopretter det forhold, mente pastor Riemann (DKt 455).

Sidst på året forelå statistikken fra 1969 for hovedstadsområdet, den viste at flere igen havde brudt med kirken, og det vakte atter ganske stor opmærksomhed – vel også fordi Hanne Reintoft i Folkettinget kort forud havde rejst spørgsmålet om en yderst nem adgang til udtrædelse[5]. Og umiddelbart efter nytår 1971 lancerede radioen endnu mere epokegørende, men helt forkerte tal fra provinsen.

[4] Politiken mente, at stadigt flere pårørende frabeder sig kirkelig medvirken ved begravelser; det kom frem, da en præst spurgte kirkeministeriet om, hvordan han skulle forholde sig, når han med sikkerhed vidste, at den afdøde selv havde ønsket kirkelig begravelse, noget langtfra enestående (4/11, jfr. KD og SjT 5/11).

[5] Hanne Reintoft foreslog, at udmeldelse kunne ordnes ved et kryds i en ny rubrik på forskuds-skatteskemaet. Det må stoppes, at samfundet kræver kirkeskat af alle, selv fremmedarbejderne, og også hustruer, der ikke særskilt sættes i skat. Folk må kunne komme ud uden at blive uvenner med præsten, det er »helt absurdt«, at så mange fortsat er medlemmer, sagde hun (Ft 3/12, 1883). Det kom da frem, at det kirkelige tilhørsforhold volder kommunerne problemer, især efter flytninger, så fremmedarbejdere, valgmenighedsmedlemmer og folk fra andre trossamfund kan blive sat i kirkeskat (KD 9/12, 29/12, 2/2 71 og 5/1 71: »alle ikke-officielle amerikanere får en kirkeskatteregning automatisk«). Udmeldelser må respekteres fuldt ud, hed det efter bispemødet, der må ske korrekt opkrævning; her var en nyordning på tale, så præsterne får pligt til at melde udmeldelser til kommunerne (KD 8/1 71).

Kristeligt Dagblad brugte 19/12 forsiden på kirkestatistikken: »For-dobling« af kirkeudmeldelserne i 1969. (Tallet var 4564 mod 2967 i 1968; af navngivelser havde der været 2.400 mod knap 2.200 i 1968, i procent af dåbshandlinger en stigning fra 13,2 til 14,4; endelig var ca. 80 % af en årgang 14-årige blevet konfirmeret[6]). KD mente at kunne udlede, at der var flest navngivelser i sogne med meget nybyggeri, så det er de nye generationer, der forstærker udviklingen (leder 21/12), mens Berl.Tid. endnu ikke fandt tallene alarmerende, men en fortsat vækst kan blive skæbnsvanger, hvis der ikke gribes ind. En fornyelse kan blive et spørgsmål om liv eller død (leder 21/12). Snart efter meddelte samme avis, at »stadig flere kan klare sig uden folkekirken«, for også i 1970 viste der sig at have været »en yderligere og meget mærkbar stigning« (27/12).

Radioavisen meddelte 2/1 71, at i 1970 havde 1.000 meldt sig ud i Kolding, for at spare kirkeskatten. Det gik landet rundt. Jyllands-Posten ofrede en forside herpå (4/1 71), skønt det tidl. havde oplyst, at folk blev i kirken trods skatten (30/8). Det måtte også dementere, kun 15 havde udmeldt sig; der var noget med 1.000, idet 962 ialt stod udenfor folkekirken. Også Morgenposten brugte for store overskrifter i forhold til indhentede oplysninger, at der ikke havde været større stigninger i de store provinsbyer (3/1 71, jfr. KD 8/1 71, KP 12/1 71, MrBl 1971 29, RoSt 1971 13).

Kendsgernerne blev så, at der i hovedstadsområdet sker en fortsat og forstærket vækst i antallet af udtrædelser, men at hovedstaden også her er foran det øvrige land. Bunden er ikke nået helt, mente Per Salomonsen, tilbage i kirken bliver måske godt 2/3 af befolkningen, svarende til hvad Socialforskningsinstituttets undersøgelse i 1964 viste (1970 129). Andre vil ikke forudsige noget, men hellere fremhæve, at folkekirken må have råd til at vise imødekommenhed mod enhver, der ønsker kirkens bistand (Lindhardt, Jy-Po 7/1 71). Jyllands-Posten spurgte også, udfra en formening om, at kirken er ligesåvel tjent med de passive som med de fromme medlemmer. »Men sagen er slet ikke, hvad kirken er tjent med. Den står åben og den kommer med sit budskab ... Så tæller den ikke medlemmerne op, den er ikke et parti eller en selskabelig forening«. Dette sagt, så bliver det et væsentligt spørgsmål, om folkekirken

[6] Statistisk Månedsskrift 1970/71 nr. 5 angav fejlagtigt, at navngivelserne i 1968 udgjorde 11,7%, det var 13,2 (jfr. anf. skr. 1969/70 nr. 5) og 10,4% i 1967. – Til og med 1969/70 meddeltes kun det samlede antal konfirmationer, først for 1969 sættes dette tal i forhold til en årgang 14-årige, uden at det angives om andre forhold (såsom udskydelse af det klassetrin, hvori konfirmandundervisningen foregår) må tages med i betragtning. Genindtrædelser har ikke været registreret i flere år, på grund af det ringe antal.

kan tage det ligeså roligt, at vi her i landet mangler kristelig oplysning (leder 4/1 71).

2. Folketing og folkekirke.

Også Venstre og det konservative Folkeparti fik nye programmer, begge steder kom der kirkelige afsnit med.

Venstre var længst fremme; problemet var ikke VUs krav om adskillelse mellem stat og kirke (1969 253), men at udtrykke sig, så man ikke låsede sig fast overfor udviklingen, eller engagerede sig ensidigt i den stående debat. Det lykkedes takket være udenrigsminister Poul Hartling.

Den bebudede konference om kirkepolitikken (1970 150) fandt sted sidst i januar. Poul Hartling indledte, han var formidleren under en meget livlig debat, og han sluttede af sådan: »Jeg tror vi alle har fået et indtryk af, at vort lille land er meget stort. Der er langt fra det ene hjørne til det andet...« (Venstres Månedst. Nr. 1, jfr. BeAW 31/1, Sjt 30/1 ff., KD 4/2 ff.). Mens der blæste en kold vind mod dem, der vil skille stat og kirke, det var et stærkt fælles syn (Fyns Tid. leder 1/2), så argumenterede Hartling for nogen større tilpasning til udviklingen og i det hele større liberalitet. Det kom til at præge det udkast, som landsmødet skulle tage stilling til. Her hed det:

»Samfundet skal sikre folkekirken orden i de ydre forhold og frihed for det åndelige liv«, d.v.s. uden indblanding i kirkens indre forhold, men også uden mindste indblanding i menneskers valg af religiøst tilhørsforhold. Derfor skal den kirkelige frihedslovgivning »fastholdes og udbygges såvel overfor folkekirken som overfor andre trossamfund«. Folkekirken kirkelige udgifter skal »i størst rimelige udstrækning« afholdes af den kirkelige ligning, mens statens støtte principielt knyttes til funktioner, af interesse for hele samfundet. Folketingets opgave som »folkekirkens lovgivende forsamling« er at skabe rammer, så folkekirken kan tilbyde hele befolkningen betjening, »og som fremmer en smidig tilpasning i det moderne samfund«.

Sogneinddelingen må tilpasses befolkningsudviklingen, og hvor der er særlige lokale forhold (særlige befolkningskoncentrationer, hospitaler, uddannelsescentre m.v.) bør der kunne tages specielle hensyn, hvis der er rimeligt underbyggede ønsker om det. Udfra et principielt ønske om decentralisation skal menighedsrådenes beføjelser og ansvar styrkes, såvel over de kirkelige midler som den kirkelige udskrivning. – Om kristendomsundervisningen tav programudkastet ganske.

Offentliggørelsen gav anledning til et replikskifte om, hvorvidt Venstre nu gik ind for miljøpræster (KD 18/8 c. Sjt 19/8), at der var rakt aktivismen en lillefinger måtte erkendes (Sjt 22/9). Venstres Ungdom og kirkeminister Arne Fog Pedersen kom i klammeri om, hvem der var mest reaktionær, den der er imod at give trossam-

fundene en reel ligestilling eller den der fremmer en kirkeforfatning ved at fordre stat og kirke adskilt (KD og Sjt 30/6, 15/9 ff., talrige ledere i Venstres presse jfr. KD 21/7, 27/7, 5/9, 22/10).

På landsmødet kom VU i klart mindretal (også m.h.t. krav om en moderne familiepolitik). Et forslag, der udelukkede muligheden for miljøpræster blev forkastet, mens der bl.a. kom den tilføjelse, at kirkelig vielse fortsat skal have borgerlig gyldighed, som følge af at kirken er folkekirke; igen under forhandlingen her var Hartling ankermand. Endelig vedtoges det, at der må sikres børn i den skolepligtige alder ret til kristendomsundervisning »i konsekvens af kirkens folkelige baggrund« (KD og Sjt 21/9).

Hermed havde Venstre stillet sig på linie med de radikale og SF, hvad de økonomiske forhold angår (jfr. 1970 151). Fog Pedersen og Hartling drøftede siden en anden konsekvens af programmet, menighedsrådenes indflydelse. Den første fandt, at det var et ømtåleligt spørgsmål, når rådene vælges af så få, noget tilsvarende ville svække Folketingets indflydelse; Hartling mente dog, at rådene ville møde større interesse, hvis de fik flere beføjelser. Skønt usikker kunne Fog Pedersen ikke tilbageholde det spørgsmål, om de skulle afløses af kirke-udvalg, nedsat af kommunalbestyrelserne? (Liberal nr. 4).

I juni forelå så et programudkast, udarbejdet af den konservative folketinggruppe. Uanset Konservativ Ungdoms krav om forandringer (1969 253) var her også tavshed om kirken. Det gentoges dog, at partiet vil bygge på den kristne-humanistiske kulturarv, et »uundværligt fundament« (jfr. 1970 161), og familien, »tilværelsens centrum«, skal bevares. Tavsheden vakte megen undren (alle rede på Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmers årsmøde, Knud Frederiksen MrBl 160, jfr. 147 ff.), og førte til en strøm af henvendelser (KD 28/10). Vejen til at råde bod på det blev også her en kirkekonference, for ca. 40 indbudte.

Det var naturligt for et parti med stærke kirkelige interesser at klarlægge sig sin stilling (Burgdorf KD 5/9, jfr. BeAW 20/6, 26/9, Berl.Tid. 13/9). I det udkast landsrådsmødet fik forelagt hed det: Ønsket er fortsat at bygge på den kristne-humanistiske livsholdning, og for at sikre den udvikling giver folkekirkeordningen den mest liberale og rummelige kirkestruktur. Man vil derfor yderligere styrke menighedslivet og ønsker »en videre demokratisering af menighedsrådenes arbejde og kompetence«. Det er noget væsentligt at børn og unge får en fyldestgørende kristendomsundervisning, idet der lægges vægt på de ældste klassetrin i folkeskolen og i de videre

uddannelsesforløb, hvor de unge er modne til overvejelse; sideløbende med andre fag skal der også orienteres i andre religioner og andet idéstof.

Udkastet vedtoges så godt som uden debat på landsrådsmødet (Fyns Stiftstid. 14/11 ff.). Hermed fik menighedsrådsinstitutionen endnu en tillidserklæring, og det kirkelige område i det hele var omfattet af partiets nye devise »forandre for at bevare«. Undervejs havde KU markeret sin holdning, men ikke synderlig stærkt; her var nemlig nogen tvivl om, hvorvidt en »adskillelse vil give reaktionære kræfter frihed til at styre kirken« [7].

Oprettelsen af Kristeligt Folkeparti (herom siden) var et nyt incitament både for Venstre og de konservative. Op til de sidstes landsrådsmøde foretog Poul Møller en møderække (for at imødegå en politisk bestemt uro i partiet), og i Herning afviste han ungdomsorganisationernes krav om at ophæve folkekirken: Vi vil være fattigere uden den, her er en frihed for tro og tanke som næppe i nogen anden kirke. Men der er kredse i folkekirken, som vil politisere deres tro, det er en fare – ikke for regeringen, men for kirken. Noget sådant er hverken kristeligt eller klogt (Herning Folkeblad 12/11).

En episode på Socialistisk Folkepartis landsmøde giver måske anledning til tvivl om, hvorvidt partiet har en egentlig vedtaget kirkepolitik (jfr. 1967 note 20). Der forelå et forslag om adskillelse mellem stat og kirke; det blev nedstemt efter at Aksel Larsen havde givet følgende praktiske begrundelse: Det forudsætter en grundlovsændring, i så fald er mange andre ændringer af ulige større betydning (KD 28/11 f., uomtalt i Minavisen).

Partierne havde ellers haft lejlighed til at demonstrere deres interesse for menighedsrådene, først ved den foreslåede liberalisering omkring rådighedsbeløbet (1970 149).

Her var præsternes stilling i menighedsrådene i søgelyset (1970 150), til foruroligelse flere steder (B. Riisgaard: Det fødte medlemsskab har hidtil været en kirkelig garanti, Re-formatio nr. 1); Birkedal Nielsen erklærede således: »Det væsentlige i spørgsmålet om kirkelig lovgivning er, at kirken aldrig skal være bange for udsigten til at miste indflydelse, og præsterne slet ikke . . . Forkyndelsen står altid stærkest, når den står uden

[7] NB 2/10; her nuancerede Radikal Ungdom sit krav om adskillelse, så folkekirken ikke bliver begunstiget, ved tilføjelsen: Den kan få støtte på linie med andre kultur- og fritidsforetagender.

støttere» (DKt 16). Sagen blev dog udskudt, det kneb med tiden og Venstre var betænkeligt, man ønskede dog en ordning i næste samling, forlød det (KD 30/1, 9/3, dog Jy-Po 12/3).

Siden hed det sig, at udvalgsformanden, Kr. Damsgaard (V), havde fået både ministeren og udvalget med til at give fuld frihed, idet beløbet skulle reduceres, mens nogle udgifter, bl.a. til kirkeblad, kunne være normale udgiftsposter, udenfor rådighedsbeløbet (KD 20/2 c. Sjt 20/2 jfr. KD 4/2). Det var forhastet, hverken Ole Samuelsen (R) eller Orla Møller (S) ville være med, udgifterne kunne blive fem-doblet (KD 21/2, 9/3, 3/4 f., 8/4). Udvalg og folketing fastholdt da ministerens forslag – endnu stærkere overbevist om, at det var en rimelig ordning; det var ikke dokumenteret, at der var behov for større beløb, sagde Orla Møller (Folketingsårbog 307).

Den konservative Burgdorf måtte dog undre sig over, at man ikke var kommet videre, det var fordi man altid stræbte efter enighed om kirkelig lovgivning (Ft 5018). Det er ikke altid nødvendigt, svarede Ole Samuelsen, men her drejede det sig om »en sag, der har med hele kirkesynet at gøre, da er det nødvendigt« (Ft 5021, jfr. KD 26/1, 8/4, 18/4); han håbede, at videre diskussion ville være afsluttet med denne gode løsning. Sådan også ministeren: Endelig kunne man måske komme til mere eksistentielle ting i stedet; debatten herom havde været ganske overdimensioneret, fordi »man ofte har set spøgelse ved højlys dag fra begge kirkelige hold« (Ft 5021). Sådan gik det ikke.

På menighedsrådsforeningens årsmøde beklagede Fog Pedersen resultatet, han havde »selv helst frigivet det komplette indenfor et begrænset beløb (jfr. MrBl 161, Knud Frederiksen 160, KD 11/11). Det blev ikke bedre, da ministeriet i et cirkulære definerede den just givne frihed sådan, at vedtagelser af støtte til arbejde (som skal »tilrettelægges, ledes og udføres under personlig medvirkning« af præsten) alene må være »baseret på forslag og indstillinger fra sognets præst/præster« (25/6). Ministeren afviste kritikken deraf, dette havde været en forudsætning for folketinget (KD 14/8 f., 19/8 f., 1/9; KP 28/7; MrBl 195; jfr. Hskbl 565). Selv departementschef Aug. Roesen følte sig foranlediget til at forklare og forsvare (PrfBl 657) og mødte kritik for politiseren (s.st. 748, jfr. 792). Menighedsrådsforeningen var her tilbageholdende med kritikken; den ville gerne høre, hvis der var vanskeligheder rundt om, og søgte ved en – i ministeriet godkendt – redøgørelse at vejlede rådene, idet der var betydelig usikkerhed m.h.t. forståelsen af cirkulæret (MrBl 230 f., 1971 7 og 9).

De radikale har nedsat et kirkepolitisk udvalg. Det overvejede en administrativ forenkling, hvorved det folkevalgte element tillige blev repræsenteret i alle afgørende instanser; sognesammenlæg-

ningerne måtte det også gå hurtigere med (KD 30/1, jfr. 27/1). Dette sidste var finansudvalget ligeså optaget af (KD 3/2). Spørgsmålet blev ikke glemt, men dog overskygget af det forslag til »ændring af den kirkelige lovgivning som følge af ændringerne i landets kommunale inddeling«, som kirkeministeren fremlagde i marts måned.

Det havde længe været klart, at der måtte gives bestemmelser om samordning og prioritering, når der var indført fælles ligning indenfor kommunerne (1969 note 19), sagde Fog Pedersen. Den opgave var tiltænkt provstiudvalgene, mens menighedsrådene beholdt retten til at budgettere, det lokale ansvar skulle bevares og understreges. Særordningen i København tænkte ophævet (mod kommunernes ønsker); det betød større indflydelse for menighedsråd og provstiudvalg her, og også udgifter til landskirkeskatten. Der var tillige tale om en administrativ forenkling og decentralisering, mange afgørelser kom et led nærmere menighedsrådene. Forslaget kom på baggrund af administrationsudvalgets arbejde (1969 267 f.) og med overvejende tilslutning bl.a. fra biskopperne og menighedsrådsforeningen [8]. Ministeren lagde vægt på vedtagelse allerede i denne samling (Folketingsårbog 309).

Folketinget var temmelig betænkeligt, men dog indforstået:

Det må overvejes grundigt, sagde Bodil Koch, som her var Socialdemokratiets ordfører, det er en betydelig del af ansvaret, som flyttes fra de direkte valgte menighedsråd til provstiudvalgene, og uden mange overvejelser om deres sammensætning. Det berørte også andre ordførere, og tillige provstens stilling som født formand. Burgdorf (K) trøstede sig med, at provstiudvalgene også var folkevalgte, så det lokale ansvar blev understreget. Ole Samuelsen (R) glædede sig over det lille skridt i retning af decentralisering, men luftede også tanken om at integrere den kirkelige administration under den kommunale. Morten Lange (SF) talte om helt anderledes effektive ændringer i den næsten uigennemtrængelige kirkelige lovgivning, hvor der altid var store vanskeligheder med at få noget ændret, han nævnte dog ikke bestemte mål (1. beh. 3/4, 4728 ff.).

[8] KD 22/1, 27/2, MrBl 154. – KD spurgte ministeren, om han ikke var betænkelig ved de mange møder med biskopperne. Han svarede, at det var han, men han måtte da have lov til at rådføre sig med biskopperne, ligesom det skete med flere foreninger; det drejede sig heller ikke om en besluttende forsamling. Biskop Holm pointerede bestemt, at det ikke var bispemøder, de og ministeriet har intet med hinanden at gøre; det var en gensidig orientering, som ikke måtte overdrives. Minister og biskop kunne ellers enes og ordne tingene ved kgl. anordninger, det ville svække demokratiet (KD 22/1).

Bodil Koch havde glædet sig over, at ministeren forsikrede, at lovforslaget ikke foregreb en stillingtagen til strukturkommissionens arbejde; under 2. behandling føjede hun til: »Jeg føler mig personligt overbevist om, at det ikke varer så forfærdelig mange år, inden det bliver nødvendigt på en gennemgribende måde at tage den kirkelige lovgivning op til . . . revision« (25/5, Ft 6396).

Kirkeministeren erkendte, at forslaget drejede sig om store ting, men de var ikke af principiel karakter. Menighedsrådenes myndighed blev kun begrænset i én henseende, fordi der måtte ske en koordinering. Men Bodil Koch måtte præcisere, at rådernes kompetence blev beskåret »meget alvorligt«, provstiudvalgene kom til at bestemme. Derfor var det afgørende, at de blev valgt på en helt anden måde. Hertil svarede ministeren: Vel bliver provstiudvalgene »i vid udstrækning den tap, hvorom det kommer til at dreje sig«, men de er jo valgt af menighedsrådene.

Folketingsudvalget havde sikret sig et tilsagn om, at der inden næste valg var indført nye valgbestemmelser for provstiudvalgene. Hertil kom 2 ændringer, bestemmelser om, at menighedsrådene kan antage medhjælp for præsterne til konfirmandundervisningen, og om at rådene kan overlade kirkerne til brug for andre kristne trossamfund til gudstjenester og begravelser – i begge tilfælde dog forudsat tilladelse fra biskoppen [9].

De ændringer gav ikke anledning til megen drøftelse ude omkring, vel også fordi tiden var så knap. Menighedsrådsforeningen var jo indforstået, og vurderede nyordningen optimistisk, rådene ville ikke blive umyndiggjorte, hvis der blev vist samarbejdsvilje (MrBl 154). Biskop Henning Høirup belærte Bodil Koch: Menighedsrådenes væsentlige myndighed er fortsat budgetkompetence – og støttede

[9] Udvalget havde overvejet at gøre provstiudvalgene større end foreslået af ministeren, denne frarådede at gå ud over det foreslåede antal valgte medlemmer (2–4), det ville betyde en forskydning af kompetencen fra menighedsråd til provstiudvalg; provstens stilling røstes ikke, af praktiske grunde (KD 5/5). – Det var udvalget om præstemangelen, der var kommet med forslag om medhjælp til konfirmandundervisningen, det kunne komme på tale, hvor der var unormalt mange hold, men ikke sådan at nogle hold helt blev overladt en medhjælper; kravet om kvalifikationer måtte afgøres af præst, menighedsråd og biskop i det enkelte tilfælde. – Både Bodil Koch og venstremanden G. Holmberg havde forud rejst spørgsmålet om brugen af kirkerne. Ministeren svarede dem: Sådanne udlån må afhænge af de folkevalgte menighedsråd og deres valgte tilsynsmand, biskoppen. »Det kan ikke være et ministeriums rimelige opgave at skulle udøve et formynderskab« her (Ft 4/3, 3968 og 3973 ff.).

ministeren, som ved en besindig lovgivning reddede rådenes fortsatte eksistens og virke (AASt 28/7). Der blev dog spurgt: Vil man et dueligt folkekirkeligt lokalstyre eller er det alene etiketterne, der skal bevares (KP 7/4).

Under behandlingen i Folketinget havde flere været inde på nødvendigheden af nye kirkelige grænser, som følge af de nye kommunegrænser. Fog Pedersen oplyste, at man i ministeriet bevidst havde skyndt sig langsomt hermed, for at disse grænser først kunne være afklaret. I udvalgets betænkning nævntes det, at ministeren havde oplyst, at en regulering af sognegrænserne søges »afsluttet hurtigst muligt«, derefter kom så ændringer af provsti- og stiftsgrænser. Ønsker om at give generelle retningslinier var fremført, men altså opgivet.

Arbejdet med tilpasning af sogne-, provsti- og stiftsgrænser kom godt igang, og en kgl. resolution af 24/6 gav ministeriet bemyndigelse til at godkende sådanne ændringer. I stifterne udarbejdedes samlede skitser, og nogle steder var man så langt fremme, at de nye grænser var en realitet omkring nytåret 1971[10]. Men forholdene er pinagtige, hvor sogne er blevet gennemskåret af kommunegrænserne. Ministeriet havde formuleret det princip, at dér burde kommunale og kirkelige skel følges ad; men det kan blive for urimeligt, fandt biskop Høirup, der må skabes overgangsordninger[11].

I den forbindelse meldte sig problemet om det altfor store Helsingør stift. Ministeren vidste, at det var noget ømtåleligt at ændre ved sognegrænserne, men de andre grænser kunne vel ændres smerte-

[10] Foranlediget af folketingsudvalget bad ministeren i foråret bisperne om at udarbejde forslag til nye provstigrænser; i Ålborg var man færdig i juni, mens ændringer i pastoratsgrænserne først vil komme efter indgående forhandlinger med menighedsråd og præster (stiftsbog 55); i Århus var der nogle steder »kaos« ved stiftsgrænserne, de nye amtsgrænser blev dog ikke fulgt i alle tilfælde. Dette ordnet må der foretages nyvalg til provstiudvalgene, fandt biskop Høirup, og da er faste regler »meget påkrævet« (Medd. fra Århus stift 20 ff., jfr. AASt 25/10). På Lolland-Falster syntes man ligeså langt fremme. – Ved provsteforeningens årsmøde i 1969 var det enstemmigt vedtaget at henstille til ministeriet, at tiden blev set an, indtil den kommunale inddeling var mere afklaret.

[11] Jy-Po 21/4: Det er forholdsvis få sogne, der lemlæstes, færre end frygtet. Problemet må løses på selvbestemmelsesrettens grund, både nu og når udviklingen med tiden fører til, at de bofaste familier kommer i mindretal, mens et flertal da ønsker, at deres del af sognet følger kommunegrænsen; mindretallet kan så løse sognebånd.

frit (KD 22/1). Han tænkte sig at lægge Sydsjælland til Lolland-Falsters stift (der da kom til at svare til amtet dér), Roskilde stift skulle så i stedet overtage den sydvestlige del af Helsingør stift. Muligheden for at oprette et nyt stift syntes på forhånd opgivet. Men der kom så stærke indsigelser fra Sydsjælland, at ministeren betænkte sig[12].

Betænkningen fra udvalget om afhjælpning af præstemangelen blev offentliggjort (nr. 562; jfr. 1970 154), og især hovedforslaget om etablering af en ny, men midlertidig uddannelse for folk over 35 år rejste stor debat.

Udvalget anbefalede, »at alle administrative muligheder for tilvejebringelse af en bedre fordeling af arbejdsbyrden mellem præsterne bør udnyttes i fuldt omfang«. Derudover blev det som omtalt foreslået, at der skulle kunne ansættes medhjælp til konfirmandundervisningen. Videre skulle et særligt udvalg nedsættes for at iværksætte en intensiveret oplysning på gymnasierne, det kunne få væsentlig betydning på længere sigt.

Det var overvejet, om forhold ved studierne hæmmede tilgangen. Professor, dr. theol. Børge Diderichsen fremkom med et forslag om en ret radikal tilpasning til studiets primære formål, præsteuddannelsen. Det skulle ske gennem 3 forskellige ordninger, alle af samme varighed som nu, heraf tænkes de 2 uden de gamle sprog og i alt fald den ene tilrettelagt for folk, der ikke var studenter, men dog havde visse forkundskaber. Diderichsen lagde vægt på, at dette svarede til den alm. universitetsudvikling, at tilgangen til studierne kunne øges og studiemulighederne tilpasses individuelle ønsker, mens den teol. uddannelse kunne bevares som universitetsfag. Udvalget tog ikke stilling hertil. Dons Christensen skrev siden, at forslaget var meget vigtigt, det burde »bakkes kraftigt op fra kirkelig side« (KD 23/3).

Hovedforslaget tilsigtede en hurtig afhjælpning af præstemangelen; kredsen af personer, der kan søge præsteembeder, skulle udvides, så folk over 35 år og med eksamen fra et dansk seminarium, eller med tilsvarende kundskaber i dansk, historie og sprog, kunne komme i betragtning, når de

[12] BeAW 2/5 og KD 4/5: Hele Københavns kommune må naturligt høre til Københavns stift, mente man i ministeriet; men en stiftsdeling bliver alligevel nødvendig, fandt biskop Leer Andersen. – Da ministeren drøftede sit forslag med de implicerede bisper, påpegede de, at der burde oprettes et nyt stift, og ministeren lovede at drøfte denne ideelle løsning med partiernes kirkelige ordførere; omlægningen havde han ikke forestillet sig vilde volde mange vanskeligheder (KD 19/8, 13/10). Samtlige berørte menighedsråd, undtagen 2, protesterede mod en overflytning til Lolland-Falsters stift; her blev grebet dybt ind i et fællesskab og udenom rådene burde intet foretages, hed det (RoSt 159, 1971 16; KD 14/10). Muligheden for at oprette et nyt stift syntes udelukket («fedteri», KP 8/9), og en løsning øjnes nok ved at Roskilde stift øges uden at afgive noget (MrBl 1971, 3).

havde bestået en af kirkeministeren forordnet prøve. Udvalget lagde vægt på, at der blev etableret et undervisningstilbud med kyndig vejledning ved kvalificerede lærere. Man håbede, at det kunne ske i tilknytning til universiteterne, evt. folkeuniversitetet. Udgifterne skulle dækkes af præstembedernes fællesfond, som også skulle yde – ikke nærmere angivne – »tilskud til personer, der forbereder sig til prøven«.

Ved alderskravet håbede man at fjerne betænkelighederne for, at denne nye vej skulle skade tilgangen til det teol. studium, og man mente ikke, at forslaget kunne medføre, at præsterne gled ud af den akademiske lønramme, så stort blev antallet af ikke-akademikere næppe. Præsteforeningens 2 repræsentanter, provsterne Henry Andersen og Bertil Wiberg måtte give udtryk for deres betænkeligheder i en særudtalelse, men var gået med ud fra ønsket om at sikre en forsvarlig betjening i folkekirken. En bedre lønmæssig placering var efter deres mening en nødvendig forudsætning for, at de teol. kandidater blev præster.

Debatten kom, især fordi der hos præsterne var store betænkeligheder ved at etablere en sådan uddannelse, ligesom selve dens udformning blev diskuteret kraftigt – men også fordi det blev diskuteret, om der forelå en situation, der gjorde det nødvendigt, d.v.s. om der virkelig var præstemangel, og endelig fordi udvalget blev kritiseret for manglende opfindsomhed.

En hurtig gennemførelse var jo foruddiskonteret (1970 155), men ministeren tøvede, selv noget betænkelig (KD 11/3), indvendingerne skulle imødekommes og større samstemmen var vel ønskelig.

Biskopperne gik ind for nøduddannelsen – der nævntes en varighed på 3 år (KD 9/1), men i hvert fald 4 måtte holde fast ved, at viden om græsk var nødvendig for præster (KD 5/5, 13/10). Menighedsrådsforeningen håbede på snarlig vedtagelse (MrBl 159). Men præsterne (PrfBl 459 ff.) og deres forening var meget betænkelige, eksakte kundskaber og grundlæggende viden er nødvendigt for en præst, kravet om forkundskaber var uklart, og der var ikke forudsat tilegnelse af tilstrækkelig viden, en særuddannelse måtte have karakter af en egentlig uddannelse, og pastoralteologisk undervisning skulle være obligatorisk (PrfBl 317, 387). Repræsentantmødet (28/5) endte ikke med en protestresolution, men reelt med opbakning af bestyrelsens standpunkt: Vi har afvist nøduddannelsen i den skitserede form, men er åbne overfor forhandlinger om en bedre (PrfBl 431, 435).

Kirkeministeren bad et udvalg – med Dons Christensen som formand, med var også forstanderne L. Brøndum og Chr. Thodberg – overveje tingene endnu en gang og navnlig overveje skærpede pensa-krav. Udvalget var færdigt, endnu inden der forelå et modforslag fra præsteforeningen, det var dog bekendt med dets indhold og måtte afvise det. Det vigtigste er, at vi får nogle folk med fornøden modenhed og betydelig bedre pastoral-

teologisk uddannelse end nu, og så kan der kun kræves et elementært grundlag, mente Dons Christensen (KD 30/9). Præsteforeningen fandt en uddannelse, der truer universitetsstudiet, for uacceptabel og foreslog en uddannelse, »der ikke er ringere end den sædvanlige teologiske embedseksamen«. Først et grundkursus af 1–1½ års varighed, foranstaltet af præstehøjskolen og pastoralseminariet, det tog al tid og forudsatte løn til de studerende; derefter konstitution i et præsteembede med forpligtelse til at følge en 4-årig videreuddannelse, »en fuldt tilfredsstillende uddannelse på akademisk niveau«, inden der kunne ske fast ansættelse helt på lige fod med præster med teologisk embedseksamen; gennemføres denne uddannelse ikke, ophever konstitutionen, og retten til kjole og krave mistes (PrfBl 625). Det afviste det nye udvalg. Her kræves mere end af teologer, det er ikke et kursus for lægmandspræster, sagde Brøndum; Lindhardt vendte sig især mod kravet om græsk og fandt konstitutionsordningen umulig; Diderichsen mindede om sin forudsætning, at uddannelsen gennemføres i nær tilslutning til de teol. fakulteter (KD 30/9). Der blev dog givet tid til direkte forhandling med præsteforeningen (PrfBl 1971 125).

Præstemangelen er foruroligende, derfor kommer forslaget, sagde kirkeministeren; der er ikke tale om en 2. eller 3. rangs uddannelse, men om en pastoralteologisk skole, der bl.a. forudsætter større modenhed (KD 12/9). Den 24. november fremsatte han forslag derom i Folketinget, stort set i overensstemmelse med betænkningen. Han regnede med, at de forskellige opfattelser vedrørende pensumskravene kunne mødes, når et udvalg skulle afgive nærmere indstilling. Forslaget, der ikke var tiltrådt af præsteforeningen, burde »alene betragtes som en af de øjeblikkelige forhold affødt undtagelse« (Ft 1432; præsteforeningens trøst, bl.a. et krav om græsk, se KD 25/11).

Skønt helt uomtalt i betænkningen kom »Teologi for Lægfolk«-kursuset i Århus i en ganske ny position. Få år før var det bekriget (1969 262), nu henviste de 4 biskopper, der fordrede græsk (bl.a. Erik Jensen) til, at det kunne læres dér. Herfra kom der til gengæld replikker om ikke at nøjes med en uforsvarlig uddannelse og belæring om, hvad kirkens situation kræver.

Der kunne ikke fordres mindre ved en statsautoriseret uddannelse end ved et kursus, der ikke giver adgang til at søge præsteembeder, sagde bisperne (KD 13/10). – Overfor vedholdende kritik af, at folkene der søgte uddannelse dér syntes udelukket, måtte det erkendes, at her var også en mulighed for at forberede sig til den forordnede prøve (kirkeministeren Sjt 19/1 71, Dons Christensen afvisende KD 23/3). Til gengæld kom betænkningen under skarp kritik herfra: Kravene om kundskaber er ikke vidtgående nok, skrev lederen, dr. theol. Poul Nepper Christensen. De

teol. fakulteter vil blive tømt, og kirkens problemer og præstemangelen kommer man ikke ud af ved en form for nød-uddannelse; vejen frem er et øget engagement af et ansvarligt og veluddannet lægfolk, der effektivt kan aflaste præsterne (AASt 29/3, Berl.Tid. 5/4, KD 13/10). Kommer der en nøduddannelse, så må der være lige vilkår ved aflæggelse af prøve og i økonomisk henseende, så også vore kursister kan få støtte, pointerede han (Berl.Tid. 6/12). – Men hvad uddanner man til i Århus? Kursuset var kommet igang, fordi nogle ønskede at blive præster; men Johs. Aagaard havde pointeret, at det primære var at uddanne et dygtigt og modent lægfolk, som der nok ville blive brug for i fremtidens kirke (KD 14/10 og 13/12 69). I 1969 begyndte et nyt hold med 21, af det første hold bestod 20 prøven, 6 fik betinget ret til at fortsætte, uddannelsen er 3-årig (KD 11/8 og 19/9 69, 14/8).

Præstemangelen er kommet, fordi tingene ikke er gennemtænkt på ny, og fordi der er svigtet ved ikke at etablere en tjenlig præste-uddannelse, fandt provst Johs. Asmund. Det, der skal til, er en systematisk regulering, mens kravet om gudstjeneste i alle landets kirker opgives; i stedet for at tælle embeder må det gøres op, hvilke opgaver præster helt nødvendigt må påtage sig og de fordeles så på de præster, der er, mens det øvrige overlades uddannede kateketer, kordegne og sognemedhjælper (KD 8/5).

I Københavns stift er antallet af ubesatte embeder fordoblet på 4 år, og det er en tendens, der forstærkes, konstaterede biskop Westergaard Madsen (KD 15/10). På Vesterbro mangler halvdelen af de præster, der skulle være, og menighedsrådene samledes for at drøfte situationen. De vidste, at det er umuligt at få præster, på grund af de fordringer, som præster og kirkeministeriet stiller til boliger, tilmed ønsker ministeriet at sammenlægge kordegne- og kirkeassistentstillinger. Kordegnene ville man bevare, evt. med nyt stillingsindhold, hvis kirkebogsføringen faldt væk[13]; som sogne-medhjælper eller deltidssekretærer kunne de så deltage i præsternes arbejde (MrBl 285).

Udvalget om præstemangelen begrundede sit forslag udfra udarbejdede statistikker og prognoser. Præsteforeningens formand, Olav Lindegaard ville gerne være mere optimistisk og vente en stigende tilgang til studier og præstegerning, sociologer er for tilbøjelige til at forlænge øjeblikkelige tangenter og konkludere ud fra

[13] Jfr. Aug. Roesen: Arbejdet om rationalisering af kirkebogsføringen er blevet effektivt bremsset ved, at den gamle tanke om indførelse af civilstandsregistrering . . . påny er blevet aktuel. Og denne gang skal man da vist til at tage tanken alvorligt, PrfBl 663.

dem om fremtiden (KD 21/2). Under drøftelserne om nød-uddannelsen konkluderede han på linie med betænkningen, »at vi kommer ikke uden om spørgsmålet om sognesammenlægninger i rimelig grad. Det vil nemlig i nogen grad kunne løse problemet« (PrfBl 435, jfr. her 1970 154). Kun provst Asmund foreslog dog, og det i nogen måde betinget, at bruge tvangsforanstaltninger. Og med sognesammenlægningerne går det kun lidt hurtigere. Det er biskopperne, der bærer læsset, sagde kirkeministeren og tilføjede, at han aldrig havde og aldrig ville gå mod en biskop skøn her (KD 12/9)[14].

Præstemangelen – og mindre tilskud til kirkebyggeri[15] – hjalp kirkeministeriet til at opfylde regeringens krav om besparelser i de kommende år, her regnede man med at spare 1,2 mill. kr., mens tilskuddet til nye kirker nedsættes fra 1.8 mill. til 1,2 mill. (KD 4/11, 1/12).

Under de drøftelser blev der flere gange antydnet en ny udvikling på universiteterne. Den blev formuleret under Folketingets behandling af ny styrelseslov for universiteterne. Her foreslog Morten Lange (SF), at de teol. fakulteter skulle nedlægges for i stedet at blive underafdelinger under de filosofiske; antallet af studenter kunne ikke berettige at de blev opretholdt (Ft 4/2 3312, jfr. Sjt 16/2). Orla Møller støttede tanken, der bestemt ikke var fremsat af antiklerikalisme eller ugudelighed (s.st. 3325); et forslag fandt nok forståelse, men dog ikke Socialdemokratiets støtte (Ft Till. B 1945, 21/5 6328, jfr. Folketingsårbog 430. Om embedsmandsplaner i samme retning, se BeAW 8/1 71).

Når loven skal revideres 1972/73 bliver den ændring aktuel, mente professor Lindhardt, som fandt løsningen uacceptabel, så

[14] Ved sammenlægninger sparedes 17 præster, 6 nye embeder blev oprettet. I Kbhvn. tog 20 og i Århus 28 embedseksamen, 17 blev præster ad utraditionel vej (bl.a. kordegn nr. 11, et sogn sagde nej til en lægmand) eller anerkendt som berettiget til at blive det; nogle universitetsfolk blev deltidsansatte, oftest som hjælpepræster uden løn (jfr. Medd. fra Århus stift 70), en seminarielærer ansattes som præst for et lille sogn, mens 5 præster i mindre landsogne også fik opgaver i nærliggende byer. Dette modsvarede 65 embeder, der blev ledige ved afsked eller dødsfald. – Til det teol. studium kom der lidt flere, 61 i Kbhvn., 74 i Århus (jfr. her 1970 p. 156; 1969 p. 263).

[15] I hovedstadsområdet indviedes Tagensbo kirke, Margrethekirken, Islev kirke og Østervangkirken i Glostrup, i Viborg Vestervang kirke, i Ålborg Skalborg kirke og Vesterkær kirke (sidste etape) og i Frederikshavn Abildgårdkirken. Solrød Strandkirke ombyggedes til sognekirke, i Ballerup blev en midlertidig kirkesal taget i brug.

var det bedre at udbygge præstehøjskolen (JyPo 14/5, jfr. AAST 11/10) – eller at overføre de kristendomskundskabsstuderende til de teol. fakulteter, skrev Per Salomonsen, som aflivede en skrøne om, at studenter og amanuenser forberedte en aktion for at omdanne teologien til religionsvidenskab (KD 16/7, jfr. Hskbl 431, KD 6/2, 9/4, 1/5, BeAW 14/3).

Den bestående enhedsuddannelse for teologer anfægtes stadig stærkere (jfr. 1970 156), politikerne fordrer omlægning på universiteterne for at spare (Poul Møller, KD 1/12, Knud Nielsen (S) Ft. 8/12 2026) og embedsmændene forbereder noget sådant (BeAW 8/1 71).

De ændringer og den nye nød-uddannelse fører til at vi får et menighedsfakultet [16], men af praktiske grunde, ikke kirkelige. Nøduddannelsen bliver noget permanent og i løbet af en overskuelig fremtid vil der være flere præster uden teol. embedseksamen, end med, mente Lindhardt (KD 10/9, 12/9 tilbagevisning af ministeren).

Domprovst Bøgh gik i rette med udvalget, endnu inden betænkningen var offentliggjort. Der var ikke vist opfindsomhed, for udvalget var gået ud fra strukturkommissionsmodstandernes tese, at alt står godt til i kirken, i stedet for at analysere virkeligheden. Man overså præsternes, og navnlig landpræsternes, isolation og havde heller ikke gjort sig overvejelser om præsteuddannelsen, men gik bare ud fra, at præstestillingen ville virke tiltrækkende på 35-årige med uddannelse, stilling og familie at forsørge, og det uden virkelig økonomisk støtte (AASt 11/1, aftrykt i KD 23/1).

Det førte til livlig debat, bl.a. om at få universitetsfolkene ansat på deltidsbasis; det var ikke nævnt, for det skete jo allerede, svarede Dons Christensen (KD 28/1, debatten førtes over længere tid). Mange nye idéer kom ikke frem, men sognepræst Axel Riishøj pegede på en kateketordning, kom den kunne der ske flere embedssammenlægninger, men egentlig forestillede han sig ikke det som en nødløsning, det ville tværtimod være en ideal ordning at få kateketer med en pædagogisk uddannelse (PrfBl 204, jfr. Henrik Christiansen KD 14/1). I præsteforeningen var man inde på over-

[16] Først i Århus siden i København skulle der besættes et ledigt professorat, men ansøgerne blev for nærværende anset for utilstrækkeligt kvalificerede. Den ene ansøger i Kbhvn., dr. theol. Poul Henning Jørgensen, mente at han skulle holdes ude, fakultetet var omdannet til et menighedsfakultet med modsat fortegn (KD 16/3, KiVe 341, jfr. KD 27/2 ff.), men professor N. H. Søb måtte afvise, at han var ofret, fordi han gik imod eksistensteologi og afmytologisering (KD 19/3).

vejelser om en sekretærordning, hvor det var særligt påkrævet (PrfBl 434 f., jfr. KD leder 11/3).

Bøghs skarpe bemærkninger om nyordningen af pastoralseminariet (jfr. 1970 155), kaldte til sidst biskop Westergaard Madsen frem. Når biskop Høirup havde afløst ham som formand for direktionen, så skyldtes det *også*, at han anså nyordningen for en forringelse [17]. Når Høirup anbefalede nyordningen (KD 10/2, 17/2: Ingen i direktionen finder væsentlige fag utilstrækkeligt tilgodeset) måtte Westergaard Madsen svare, at når han havde accepteret hvad han fandt var en forringelse, så var det fordi dette var den eneste mulighed for at få en undervisning i Århus. Ministeriet havde forsikret, at pastoralseminariet i det store og hele skulle have samme omfang som hidtil; et indskrænket timetal var dog en del af den beklagelige forringelse, men man må regne med, »at det er en overgangsordning, der skal forbedres, så snart lejlighed gives« (KD 2/3, jfr. 23/2).

Disse afsløringer hang nok sammen med, at det i januar trak op til en ny krise omkring strukturkommissionen. Arbejdet havde ligget stille det sidste halve år, da ministeriet ikke kunne stille sekretærbistand til rådighed, og nogen ændring var ikke stillet i udsigt. I kommissionen var der stemning for at indstille arbejdet; men ministeren opfordrede den til at udsætte arbejdet, så den også kunne gøre sig bekendt med det lovkompleks, der var under udarbejdelse (jfr. her p. 184 f.), han stillede tillige i udsigt, at Per Salomonsen da kunne være til fuld rådighed som sekretær (KD 29/1 f., BeAW 14/2 og NB 6/2: ultimatum fra kommissionen). Kristeligt Dagblad skrev sine sidste hvasse kirkepolitiske ledere: Sig da noget, kære biskopper, til den tilfældighed, der råder i kirkeministeriet (24/1, 30/1), mens Højskolebladet konstaterede: Den kommission har længe

[17] KD 27/1. Biskoppen oplyste samtidig om nyordningens tilblivelse: Ved et møde 26/11 68 regnede direktionen med at drøfte kommissionsbetænkningen, men fik forelagt et helt andet forslag, udarbejdet i ministeriet, hvad kirkeministeren erkendte kunne kritiseres; 6/12 68 havde ministeriet imødekommet direktionens synspunkter, så alle dens medlemmer »fandt det rigtigt at forsøge, hvordan den skitserede ordning ville virke«. Derefter var der ændret i den kgl. anordning vedr. sammensætningen af direktionen, uden at man var underrettet derom. Divergenser i den anledning havde Westergaard Madsen helst ordnet bag lukkede døre. Debatten indledt efter Bøghs artikel 23/1, om biskop Erik Jensens medansvar se KD 2/2 ff., sidst 16/3: Der skal undervises under studiet og kun i få fag, ikke i nye modefag.

været død, det ses jo af at ministeren nedsætter små effektive udvalg til at arbejde med dens opgaver (Poul Bendix Knudsen, der nævnte ikke-eksisterende udvalg; 91).

Der kom formelig skred i studenterpræstesagen. Med henblik på Polyteknisk Lærestalt oprettedes et nyt embede ved Lundtofte kirke og den 30/11 blev den – langt over et halvt år før indstillede – pastor Jens Brøndum udnævnt (KD 12/12). I Århus kom der i hvert fald 2 studenterpræster, antaget af De studerendes Kirketjeneste. Kirkefondet ydede støtte til den ene, pastor Viggo Lissner, som tog sin afsked fra Rigshospitalet; den anden, pastor C. F. Hjerlild ansattes som hjælpepræst ved Møllevangskirken, men kun som deltidsansat og med løn derefter, han skal tillige være præst for u-landsstuderende (KD 28/3, 1/4, 8/6, Medd. fra Århus stift 144).

Venstrepressen meddelte i maj, at der i folketingssamlingen 1970/71 ville fremkomme et lovforslag om tilskud til valgmenighederne, altså før strukturkommissionens betænkning kunne foreligge (SjT 16/5, jfr. Roesen, PrfBl 664). Det skete dog ikke.

Det forløb ved samme lejlighed, hvor det meddeltes at ministeren fik regeringens godkendelse af, at et lovforslag herom forberedtes, at kirkeministeriet havde prøvet at gøre op, hvad staten yder til kirken, og hvad folkekirken yder til gengæld. Statstilskuddet var godt 100 millioner, som modydelse opstilledes: Kirkegårdenes underskud 50 mill., vedligeholdelse af kirker 63 mill. og registreringsarbejde 11 mill., staten underbetalte altså (SjT 16/5, Roesen PrfBl 664).

Der forberedes nyordninger på Grønland. Menighedsrepræsentationerne skal have indflydelse ved bispevalg, ligesom der er tiltænkt dem flere beføjelser, når en kirkeskatteordning er indført; i de større byer og bopladser er der baggrund for at menighedsråd kan oprettes. Præstevalg kan der ikke blive tale om, det forbyder de geografiske forhold, mente kirkeministeren (KD 21/7 f., 17/10). Højskolelærer Mads Lidegaard var mere optimistisk, selv om han frygtede en mere symbolsk skatteordning. Grønlanderne kan få et virkeligt ansvar for de økonomiske forhold i menighederne, og ved præstevalget er de praktiske vanskeligheder nok til at overvinde. Kirken er den institution, som er nået længst i grønlandiseringen, danske præster er snart en saga blot. En anden forudsætning er kendskab til præsterne, og den er til stede på grund af radiogudstjenesterne (KD 31/7).

Diskussionen om den nye nøduddannelse af præster bragte yderligere lønforholdene i søgelyset (1970 152); de kom det også på grund af den nye lønningslov, der blev tolket som var betjening af

enhver institution tjenestepligt for præster, uanset sognetilhørsforholdet. Bestyrelsen opfordrede præsterne til at fortsætte det arbejde, en sådan holdning vil »såvel i offentlighedens som i myndighedernes øjne stille præstestanden i det gunstigste lys« og lette muligheden for en rimelig ordning, opgav man derimod et sted, så kunne tjenesten måske ikke genetableres (PrfBl 275, 686, KD 23/4). Der klagedes over lange vakancetjenester og vanskeligheder med at få ferie (PrfBl 460 ff.), mest påtrængende var det at få rådet bod på deklasseringen af de yngre præster (Lindegaard, PrfBl 315, jfr. 431 ff.). Her var stigende forståelse. Præstelønningerne er ikke konkurrencedygtige konstaterede kirkeministeren med mange andre; navnlig de unge får for lidt, men ministeriet har ikke nogen særlig indflydelse, sagde han (JyPo 13/7, jfr. KD 7/7, 5/8, leder 14/7, Sjt 9/7, leder 27/6, Menighedsrådsforeningen, se MrBl 181).

Der gik næppe noget skår i præsternes glæde over at være betryggede ved at være knyttet til andre, større tjenestemandsgupper (PrfBl 314), da biskop Frode Beyer sendte en hilsen til repræsentantmødet: Foreningen har gjort os til tjenestemænd, det var vi ikke før. I sin tid som formand hævdede biskop Scharling, at præster var en stand for sig; han forudså en tid, uden kollats alene med statens ansættelsesbrev (PrfBl 462). Planer om at reducere antallet af kgl. udnævnelser, hvad der berørte alle præster, vakte dog ubehag. »Den kgl. udnævnelse er med til at garantere præsternes frihed og uafhængighed i embedsførelse og forkyndelse«, mente man i bestyrelsen trods alle forsikringer; men en særstilling her anfægter vort naturlige tilhørsforhold under den akademiske lønramme, det talte for at acceptere (PrfBl 1971 125).

3. *Folkekirkens opgave.*

Den megen jammerlige snak om penge blev dog provst Carl Hermansen for meget: Hvorfor siger man ikke, at det er den åndelige fattigdom, der er den egentlige grund til præstemangelen (KD 22/7).

[18] Bl.a. domprovst Bøgh i den tidl. nævnte artikel (AASt 11/1), sognepræst Erik Kyndal (præsten føler ikke, at der bliver gjort brug af ham med den uddannelse han har, KD 29/1), sognepræst Henrik Christiansen (mangelen hænger sammen med dybtgående åndelige teologiske og sociologiske kriser i folk og kirke; den afhjælpes ikke ved kunstgreb, kun ved vækkelse, KD 20/3; jfr. Knud Baagø KD 19/5, Asger Smitt KD 4/1 71). »Der er vist ingen tvivl om, at præstegerningen ikke mindst for mange unge nu om dage står som en meget problematisk for ikke at sige umulig bestilling«, skrev provst Wiberg; han havde også en god del skepsis overfor prognoser, de er tit slået fejl, dog også sådan, at det hele er gået hurtigere

Det var nu sagt af en del[18]. Det er ikke underligt, at få melder sig, når man først ansætter nogen til et stykke arbejde, og så med største selvfølge forsømmer dette arbejde, skrev sognepræst Rudolph Arendt. Mon ikke tiden er inde til, at menigheden bestemmer sig. Hvis den ønsker præster, så må den vise det i handling, ellers skal man ikke undre sig over, at præstemangelen stiger (KD 16/7).

Biskop Dons Christensen følte sig siden foranlediget til den bemærkning: Vi overvinder i hvert fald ikke præstemangelen ved at bagtale præstegerningen, det bedste arbejde man kan have (KD 10/9). Forud havde pastor Rieman advaret mod at sjofle sin stand, det er et syndefald at betragte sig selv i præsterollen; en præst går i sin gerning bare fordi han véd, at han skal være der, for det ord, han skal forkynde bærer ham og hele hans gerning (DKt 46). Det er forkyndelsen, det er galt med, vidste Søren Krarup; når man ikke ved hvad man skal sige, så lægger man sig ydmygt som hunde og logrer for de dannede blandt sine foragtere, går tjenstvilligt ærinder og er lykkelig når man får ros som en nyttig lille socialrådgiver. »Folkekirken« står svagt, fordi man ikke vil holde fast ved prædikenen som det første fornødne og eneste afgørende; men hvis forudsætningen frimodigt fastholdes, er »kirkens« øvrige vanskeligheder begrænsede. Der tænkes for lidt og for sløjt over prædikenen, derfor breder uklarheden om kirke og kristendom sig. En menighed må forlange, at dens præst véd hvad han siger, og at der af prædikenen kan udtrækkes den grundlæggende påstand, hvormed prædikenen står og falder – om den bliver troet, det skal præsten ikke bekymre sig om.

Vanekristendom er den hæderligste form for kristendom, uden pral og selvtretfærdighed; bliver præsten i stedet for embedsmanden, der skal tilsige syndernes forladelse, til en religiøs specialist, så kommer der nervøse og urolige forhold. Krarup nævnte den felt-

end forudset (RoSt 132). – En præst stillede så at sige den menighed, hvor han var konstitueret, overfor et ultimatum, den måtte vise, at den ønskede præst og kirke (2. påskedag var der 4 i kirke, dagen før havde stedets præst gennem 27 år holdt afskeds gudstjeneste), Sjt 31/3. Sognepræst Tage Morsing undrede sig: Hvorfor bliver den slags selvoptagne bønhaser præster, de forråder i deres fornærmethed evangeliet (KD 6/4), og sognepræst Tranholm-Mikkelsen svarede ham: Som missionær har jeg haft et respektabelt forhold til folk, der var ligeglade med min tilstedeværelse; men præster er kaldede af mennesker og da er ligegyldighed undergravende; problemet er ikke præstens betydningsfuldhed, men om kirken er til for alle i sognet (KD 17/4).

præst som i 1864 råbte til en såret soldat, der skreg af smerte: »Hvad skriger du for? Du har dine synders forladelse!« Sådan er kirkens opgave i en tid, hvor man skriger af mange slags smerter og ikke ønsker sig andet end social og psykisk lægedom (Ålborg stiftsbog 13).

Pastor Jørgen Kristensen indlod sig på at formulere en folkekirkelig bestemt motivering for at gå i kirke (KiVe 318). Og når aktivismen var grundigt afvist, kunne pastor Rieman godt fremhæve rosværdig aktivitet, som Kirkefondets indsats for kirkebyggeriet (Vartovbogen 1969 130), de mange stille i landet, som bærer folkekirken, ikke råber op, men handler og holder tingene på ret køl, in casu Dansk Missionsselskab (DKt 331) og Kirkens Korshærs rådgivningstjeneste, som i en tid med rådvildhed, ensomhed og angst lader folk møde kristentro (DKt 1971 3). Men i almindelighed var det ellers en anden form for aktivitet, der prægede den teologiske debat i 1970.

Det er nævnt, at ungdommen henter impulser udefra, snarere end fra dansk folkelig tradition, sådan også ungdom med kirkelig kontakt. »Forandringens vind blæser kraftigt ind over kirkerne i disse år. Den plejer først at ramme Danmarks kristelige Studenterbevægelse«, som med sine internationale kontakter har føling med nyorienteringen ude, skrev formanden, docent Johs. Aagaard, i indbydelsen til årets Roskilde-møde (KD 30/1). Her blev én konklusion, at frelsen ikke alene drejer sig om den enkeltes forhold til Gud, men også sætter den enkelte i forhold til andre mennesker og bliver noget politisk. Sigtet er ikke uden videre velfærd, men befrielse for de magtstrukturer, der undertrykker mennesket[19]. Den optakt kunne siden hente yderligere inspiration både hos Kirkernes Verdensråd og det Lutherske Verdensforbund, som i kampen mod uretten i verden ikke ville lade det forblive ved fromme ord, men ved støtte til antiracist-bevægelser og samvittighedsfanger måtte følge ordene op. Dette måtte dog siden tilføjes, at det var retfærdighed, man gik ind for, men dermed ikke voldelige aktioner.

Upåvirket var denne nye tendens herhjemme nok heller ikke af hele ungdomsoprøret og dets kritik af det bestående. Den direkte

[19] KD 2/2. Der taltes meget i Roskilde om stigende utilfredshed med folkekirken, og *se* skrev i *Indre Missions Tidende*: Det skal nok være rigtigt, men spørgsmålet er, om vi konstaterer det med sorg eller glæde? om det skal hæmmes eller fremmes? (126).

kontakt dertil er beskeden, men forsøges (Kirkefondets møde, KD 26/2 f. og 24/7 69; Johs. Nymark hos DMS, KD 12/11). Men forståelsen er der. Hatten af for initiativtagerne til Frøstrup-lejren, sagde Willy Gravesen, FDFs generalsekretær. Han ønskede samtale med de folk, de vil som FDF praktisere kristendommens kærlighedsbud; men forudsætningerne er forskellige, og folkene bag Det nye Samfund har den grundlæggende fejl, at de tror at mennesker er gode og kun gode, og derfor ønsker ubegrænset frihed uden noget ansvar (KD 5/7; jfr. t.eks. KD leder 9/9, Johs. Værgе KD 23/5, 10/6, Palle Dinesen Berl.Tid. 27/12).

Verden ude og hjemme er her vævet sammen. »Mission er og bliver evangelieforkyndelse. Men det er hykleri at forkynde evangeliet for mennesker og samtidig udbytte dem efter bedste evne«, dertil kunne biskop Th. Græsholt strække sig (DMS's årbog 1969 12). Overfor den nye stærke forandringens vind måtte pastor C. Rendtorff medgive, at der er grænser for, hvilken uret man kan lade bestå, hvor man kommer med evangeliet (KD 12/11). Men det hæmmer tjenesten, at den ensidige understregning af forkyndelsen har givet os en falsk dårlig samvittighed overfor gerningerne, sagde amanuensis Gerhard Pedersen; man har talt om, at kirkens mission skal være politisk neutral, men kirken pådrager sig under alle omstændigheder et politisk ansvar, hvad enten den handler eller ej. Engagement i kirkens sendelse fører uvægerligt til politisk engagement, og uden mister vor forkyndelse ligeså uvægerligt sin troværdighed i den tredje verden[20]. Handling er ofte den stærkeste forkyndelse; normalt vil kirken nøjes med den indirekte effekt, politisk bevidsthedsgørelse, men politisk handling kan blive noget nødvendigt, fremhævede Johs. Aagaard (KD 12/11).

Gør man politik til en saglighedssag, og vil man ikke nøjes med troen alene, så får kirken et direkte politisk ansvar, nemlig at sige, at politik ikke er en salighedssag, svarede Rudolph Arendt, og

[20] KD 2/11, iøvrigt Dansk Kirkeliv 124, Nordisk Missionstidskr. 250. Jfr. DMS's generalsekretær, Ole Bertelsen: Det er bespotteligt og ubibelsk at gøre kristendom til noget hinsidigt, Guds løfter skal opfyldes her, hans indgriben i historien må ikke fornægtes (SjT 24/8) og »Man kan ikke være opmærksom på Kristus og samtidig uopmærksom på verden« (KD 12/11); Henrik Christiansen KD 27/8; DMS's synspunkt-serie nr. 7, »Oprør i kirken«, samt DMS's missionssekretær, Karl Erik Wienberg: Vi er herhjemme ved at glemme, at man ikke kan spalte mennesker op, og påstå, at de sommetider er kirke og politisk uansvarlige og somme tider politisk engagerede og derfor ikke kirke, DMBI 18.

hvad evangeliet ellers indebærer af politiske konsekvenser, kan kun være noget indirekte (KD 3/2). Arendt blev ved: Et folk kan ikke samtidig have borgerskab i himlene og hævde sig ved magt i verden. Når det siges, at meningen ikke er at sikre kirken, det er kirkens sendelse man er optaget af, så må dertil svares, at kirken er sendt med evangeliet, ikke med loven. Der skal ikke tales om loven, som om den særligt er betroet kirken. Loven er god for denne verden, hvor ethvert rige skal forgå, og at påpege dette overfor den nye bølge af politisk messianitet, det er kirkens politiske aktivitet [21].

Vist der er risiko for, at kirken identificeres med det etablerede samfund, ikke mindst under folkekirkelige forhold. Også et politisk engagement med det bestående samfund er en fristelse, fortsatte Arendt, men når kirken be'r for »kejseren«, så er det ikke fordi han støtter kirken. Den må fortsætte sin opgave indtil Guds rige kommer, uanset om den tages til indtægt både fra højre og venstre. Den eneste kristelige gerning, der findes, er at forkynde evangeliet, den enkeltes politiske eller sociale engagement er ikke noget specielt kristent [22].

Afvisningerne var mangfoldige, kom med rigt varieret styrke og fra vidt forskelligt hold [23]. Hertil kunne igen repliceres: Man

[21] Arendt havde også bemærkninger til den frygtagtige måde, hvorpå det såkaldt etablerede samfund reagerede overfor »Det nye Samfund«, på lur – om man skal være lydhør, det er måske nybrud, folk der er forud for andre. Vær rolig, skrev han, det er kun betegnelsen der er ny, ellers er det den hidtil sidste trøskede frugt af et grundforfejlet menneskesyn, der har domineret Europa siden Rousseau, en tro på at mennesket er godt nok, det er kun de andre der er noget i vejen med (KD 9/9).

[22] Arendt fortsatte, skal kirken som organisation engagere sig, f.eks. i hjælpearbejde, skal det ikke være for at gøre det kirkeligt; alene det praktiske og hensigtsmæssige kan begrunde kirkeligt hjælpearbejde (KiVe 239). Jfr. biskop Schiølers betænkeligheder ved Folkekirkens Nødhjælp, som den har udviklet sig (RoSt 22 f.) og valgmenighedspræst Sv. Aa. Nørgaard, KD 23/6.

[23] Bl.a.: Asger Højlund (Aagaard glider længere og længere bort fra bibelsk kristendom for at identificere sig med sekularteologien; det er typisk rationalisme og liberal teologi, KiInf nr. 4), Regin Prenter (KD 9/12 og 28/12: Er kirken optaget af evangeliets politiske betydning, så forkyndelsen indrettes derefter, så forrådes evangeliet og kirken mister enhver politisk betydning), provst Sv. Aa. Nielsen (Dagbladet 3/10), Kr. Friis (IMT 126). Og fra andet hold bl.a.: Gudmund Schiøler (o. KD 26/8), Ole Christiansen (Der findes ingen almengyldig formel for kristnes politiske forpligtelse, det eneste sikre er, at forpligtelsen er der, Santalposten 61), Birkedal Nielsen (Vartovbogen 129), Helge Skov (Dansk kirkeliv 50: kirken må tydeliggøre, hvad den har at sige, til foruroligelse for dens konservative

spørger dog, ikke om kirkens ære og magt, men om hvorledes evangeliet når ud i det samfund, som revolutioneres, uanset om kirken reformerer sig eller ej. Vist er der fristelser, men fordi fristelserne er der kan man ikke nægte at tage problemerne op (redaktør Ravn Olesen KD 2/10). Teologisk terror har i den lutherske ortodoksis navn kunnet føre os ud i ørkenen, men heller ikke længere. Vi er ude af stand til at tiltale tiden, så det er til at se, hvad der er af Gud og hvad der er af mennesker, mente sognepræst Erik Rostbøll og spurgte: Hvordan formulerer vi i dagens situation ordene om Ordets frugter (KD 14/1, 27/2). Det er folkekirkens, ja hele kirkens dilemma, »at vi tilsyneladende ikke er i stand til i forkyndelsen at pege på sådanne handlinger som konsekvens af evangeliet, som lader den nød, evangeliet tager sigte på, have noget som helst reelt forhold« til den situation som vi er i, konstaterede pastor Kyndal. Det kan blive til en ny lovreligion, her må man i høj grad være på vagt; men det er også falsk og en forvrængning af evangeliet, hvis man frikender de der hører det for ansvar (KD 21/8).

Til disse frie brydninger mellem meninger kom det til konfrontation et par steder, hvor der var afgørelser at træffe. Det første var Det mellemkirkelige Råd. Her var lagt op til en beklagelse af Brovst-sagen (1970 168), og det kunne alle gøre – hver for sig; men nogen samlet udtalelse kom ikke, bl.a. biskop Westergaard Madsen bremsede det og bestemt, ingen taler på kirkens vegne. Der var også forberedt en drøftelse af forholdet mellem den 2. og den 3. økumeniske bevægelse (1970 145); det springende punkt var forholdet til folkekirken, ellers var der nok betænkeligheder ved tendenserne det sidste sted, men forståelse manglede ikke. Men amanuensis Peter Højen fandt det nødvendigt med økumenisk handling, og den kunne ikke komme i folkekirken. Problemet er ikke det, kirkeordningen hindrer, men det, den ikke positivt kan fremme, fandt Johs. Aagaard. Den enkelte menighed får ingen inspiration, og Det mellemkirkelige Råd kan ikke – hvis Westergaard Madsen er med – give vejledning. Der må skabes et andet fællesskab for dem, der trænger til inspiration og vejledning[24]. Mødet sluttede med,

elementer, men sandelig også dens revolutionære), Stausholm-Fisker (i foragt for de ringe dage, hverves tropper til et moderne korstog, KD 26/8) og N. C. Lilleør (»Kristus . . . kom ikke for at afhjælpe menneskehedens udvendige nød, men det enkelte menneskes indre nød«, uanset om nøden er hos den mætte eller den sultne, hos fangen eller vogteren, KD 17/8).

[24] Jfr. Aagaards foredrag: Ingen anden kirke er så fantasiløs som den danske,

at der blev udtalt glæde over at samtale havde været mulig (KD 29/5 f.).

Johs. Aagaard er drivkraften i opgøret med den herskende teologiske interesse for »det specifikt kristne«, for at det globale ansvar og den økumeniske forpligtelse kan blive vedkommende (AASt 18/1, 22/2, 15/3). Han er aktivt med i og bag konferencer ude som hjemme, bl.a. »en uge til fremtiden« på Århus Universitet. Det kristne fremtidsperspektiv – håbets perspektiv – må rejses, nu hvor »eksistensteologien er ved at gå over i historien« (KD 3/8, 8/8). Og i Århus kom der et nyt initiativ, et center for dokumentations-service, ved siden af de mange andre initiativer (bl.a. 6 studenterpræster, heraf 2 katolikker og 1 metodist; KD 9/9, 18/12).

I august kom så forberedelseskonferencen for »kirkedage 1971« (1970 144). Her var lagt op til et nyt opgør med den danske specialitet, at kirken er et tilflugtssted for denne verdens problemer (adjunkt Asger Sørensen, Berl.Tid. 2/8, jfr. 29/3), og det kom. Kirkens fare er at blive opium, en form for LSD, der fører mennesker bort fra virkeligheden, så de end ikke vil retfærdighed, kærlighedens minimum, udtalte Johs. Aagaard (KD 7/8, 10/8). Arbejdet for kirkedagene fortsætter. Men med en ny og bredere sammensat komité, uden Aagaard, og med det sigte, at det skal være »et helt aabent forum« (generalsekretær Gunnar Hermansen, Nyt fra Kirkefondet nr. 3; jfr. 1970 144) – ikke en kirkerigsdag med resolutioner, men et samtaleforum for de forskellige synspunkter, sådan forsikrede den nye formand, skoleinspektør C. J. Stoklund[25].

vi er kommet så langt, at den ikke kan reformeres ved samarbejde, de forskellige grupper er så langt fra hinanden, at de ikke magter det (KD 21/4) – og samme: Man skal være stærebblind for at se, at det ikke ender med adskillelse fra staten, tiden nu må bruges på at finde løsninger, så reaktionen ikke får magten. Og det haster, adskillelsen behøver ikke at være langt borte, ændringer kan komme fra den ene dag til den anden, folkets kærlighed til kirken er meget kølig (NB 2/10). Adjunkt Asger Sørensens betænkeligheder ved den kurs, se KD 30/5.

[25] KD 8/10, 10/1 71, jfr. leder 10/10. Økumeniske Meddelelser beretter: Mødets hovedemner var: Kirke på ansvarlig måde, kristne på en ny måde og kristendom på en forståelig måde. Deltagere, for hvem kristendom er handling og ikke snak, samledes til »et trøstemøde for de skuffede«, de var af den mening, at det er omsonst at praktisere kristendom ved conferenceborde (Nr. 1). – Pastor Kyndal blev indvalgt i komitéen, han vidste at der med inspiration fra internationale sammenhænge kunne komme en afsporing af kirkedagene, en politisering med sammenblanding af lov og evangelium; den slags møder kan også blive til manifestation af en kristen front, men tidens udfordringer gjorde det rimeligt at

Overvejelser om gudstjenestens form (1970 156) kom videre. I januar påtog bisperne Johs. W. Jacobsen og Th. V. Kragh sig en hurtig og let revision, omfattende højmessen, dåb- og nadverritualerne[26]. Derved vindes tid til et grundigere arbejde, som ministeren tog initiativ til. Han bad fru Anna Sofie Seidelin, dr. phil. Jens Kruuse, professor Henrik Glahn og generaldirektør Hans Sølvhøj sammen med 4 teologer (de 2 nævnte bisper, forstander Thodberg og professor Niels Hyldahl) foreløbig se på ritualerne for dåb, nadver og vielse, også her skulle der arbejdes hurtigt.

Det vrimler fortsat med forsøgs- og ungdomsgudstjenester, også radioen kom med her. Der skal være rig lejlighed til at eksperimentere, men udenfor den traditionsrige højmesse, den bør bevares, mente biskop Westergaard Madsen (KD 15/10). Betænkelighed ved noviteter kom nok stærkere frem. Det er let nok at lave et nyt ritual, men vanskeligt at lave et, der ikke forældes hurtigere end det gamle, skrev Rudolph Arendt. Kravet om forståelighed bør imødekommes i vid udstrækning, men ikke ensidigt, det lettest forståelige er nu formaninger, og det at forstå er ofte en form for selvbekræftelse. Her er noget, der hænger sammen med evangeliet selv, der er et ord som skal gentages, ikke ændres. Det tilråber ikke mennesket et: videre, videre! Men et: stands, hold inde! (Dansk Kirkeliv 13). Det der skal til er en ny gudstjeneste, men ikke en anden, sådan formulerede forstander Thodberg sit mål. Og siden bør der kun forandres en enkelt ting ad gangen, og det forholdsvis langsomt, for »hvis den gudstjenstlige ensartethed og dermed det gudstjenstlige fællesskab i folkekirken forsvinder, så vil folkekirken også forsvinde« (Haderslev stiftsbog 58). Hertil kom afvisninger af den megen eksperimenteren. Det er underholdning efter tidens smag (Riemann, KD 7/8 jfr. 17/7), og »i de fleste tilfælde kommer kritikken vel fra dem, der ikke kommer for at deltage i menighedens guds-

vove at tage medansvar. Der trænges til en studieproces, til at menighederne bliver situationen bevidst, til skred i stivnede fronter og nye samtalemuligheder (KD 3/12).

[26] På januar-mødet drøftede bisperne også brugen af præstekjolen (1970 note 16) og henstillede til ministeren, at præster efter ansøgning kan få lov alene at bære alba, hvor menighedsråd og et menighedsmøde samtykker; dispensation skal dog kun gives for et tidsrum, da der kan være tale om et modelune. Ministeren tøvede (KD og Sjt 9/1), og yderligere forlød ikke (KD 19/3). Spørgsmålet syntes at have mistet interessen (dog menighedsmøde derom i Virum, KD 27/9).

tjeneste, og så kan det være lige meget med deres kritik«, skrev pastor Birkedal Nielsen (DKt 100).

Skolernes 5-dages-uge skabte problemer ved at afse timerne til

4. Folkekirke og folkeskole.

konfirmandundervisningen. Loven derom var endnu ikke vedtaget, da der skulle lægges skemaer, og tingene var ordnet længe før undervisningsministeriets cirkulære af 25/6 meddelte, at i skolelovens § 55 skete ingen ændringer, og de timer kunne ikke flyttes til lørdage eller »til iøvrigt at ligge uden for sædvanlig skoletid«. Resultatet blev temmelig mange steder kun 1 ugl. time[27]. Betænkningen om kristendomsundervisningen må afventes, sagde Helge Larsen, men den vil få betydning for afgørelsen her (KD 16/5), ja i skolen fik den det allerede, for i det nævnte cirkulære siges også: »Forudsætningen, at faget kristendomskundskab ikke må berøres i 7. skoleår, hvis der kun er tillagt det 1 ugentlig time, kan dog ikke længere fastholdes«.

Konfirmandundervisningens øvrige problemer, og navnlig alderstrinnet, optager sindene (Ålborg KD 4/3; Allerød KD 4/6, modsat Sjt 22/9, jfr. KD 1/4, 13/5 samt om forældrenes kirkegang 14/3 69). En opmuntring var det, at ministeriet stillede sig imødekommende overfor anskaffelsen af hjælpemidler til undervisningen, og at også menighedsråd kan gøre deres, gives der talende eksempler på (Æbeltoft, Medd. fra Århus stift 124 f.). Den af biskopperne udskrevne prisopgave (1969 272) fremkaldte kun 8 besvarelser, og hverken 1. eller 2. prisen blev uddelt (KD 2/9). Til gengæld ser det ud til, at præstehøjskolen ser det som en opgave at formidle videre arbejde i den retning.

Kristendomsundervisningen berøres ikke af den almindelige nedskæring af timetal, som 5-dages ugen medfører (Ft Till. A 2779);

[27] Se bl.a. KD 7/3, 21/4, 9/6; Sjt 30/5, 4/6, 19/9. I Gladsaxe accepterede præsterne 2 eftermiddage, som skolen skal holde fri; det var et midlertidigt forsøg, og man håbede at de øverste myndigheder ville bistå ved en varig ordning (KD 16/5), i Gentofte skete ingen ændring, men lærerne var utilfredse med at skolekommissionen ved et uheld var gået imod »skolens« ønske. – Overfor de større kommuners skolekommissioner stod præsterne vel svagere, da der rejstes krav om reduktion allerede i april (PrfBl 244 jfr. 387). Bisperne henvendte sig til kirkeministeren, for at forholdene kunne ordnes uden at den enkelte præsts forhold til skolen blev belastet, denne informerede undervisningsminister Helge Larsen, som officielt udtalte, at der ikke var sket nogen ændring (KD 16/5), biskop Græsholt vejledte tillige stiftets præster (KD 4/6).

kommissionens arbejde skal afventes, sagde undervisningsministeren, men det afsluttet forudså han en grundig offentlig drøftelse (Ft 13/3 4307). Der er mange afventende, og de brugte tiden til at klare sig deres stilling eller befæste den:

Venstres og de konservatives programmer er nævnt, Kristeligt Folkeparti havde her en klar positiv stilling; Orla Møller (S) virkede fortsat for, at faget skal opretholdes, men med ny målsætning (han udgav bogen »Religionsundervisning i folkeskolen«, jfr. 1970 159); holdninger længere til venstre blev belyst: Faget skal integreres i orienteringsfagene (Gundhild Due, SF; Ft 13/3 4296), ja afskaffes helt for at blive et led i en kulturorientering for ældre elever (Hanne Reintoft, K; s.st. 4303).

Betydende kirkelige kredse står rede til kamp for formålsparagraf og timetal; de véd at det er urealistisk at tale om, at kirken skal overtage den dåbsundervisning, for der er ikke lærere til det, og undervisningen vil nå færre (pjecen »Skal kristendomsundervisningen løses fra kirkens lære«, udgivet af IM, Kirkeligt Forbund og Kirkens Ja eller Nej, jfr. KiInf og Kirkeligt Forbunds årsmøde, KD 24/9 f., samt IMs årsmøde, IMT 495 ff.).

Forespurgt af kommissionen afgav Landsforeningen Skole og Samfund sit svar: Faget skal opretholdes som selvstændigt fag, det ønsker de fleste, mange ønsker det styrket. Undervisningen skal gives i overensstemmelse med den evangelisk-lutherske lære, men være kundskabsmeddelende, ikke forkyndende; der gives karakterer og holdes eksamen som i andre fag (Skole og Samfund, nr. 3). – Religionslærerforeningen forsøgte at give en begrundelse for faget ud fra skolens almindelige pædagogiske sigte, mens stofvalget overvejende skal bestemmes af vor historiske og kulturelle tradition. Undervisningen må ses i sammenhæng med andre fag, men dets egenart opgives, hvis det indlemmes blandt orienteringsfagene. En reduktion af timetallet fandt man uundgåelig, man tænkte sig 10 timer ialt i løbet af 9 år, fordelt under hensynstagen til, at det er uheldigt med 1-times fag og, under hensyn til Goldman (1970 160), med flere timer på de højere klassetrin på bekostning af de første skoleår (Religionslæreren nr. 6, jfr. nr. 1 og 4, KD 7/2 og 10/2: Børnene i de yngste klasser kan få et skadeligt forhold til religion).

Kommissionen afgav en delbetænkning om undervisningen på gymnasierne, studenterkursus og HF: Det skal være et selvstændigt fag med præcise pensum og eksamen, som ved HF, og ligestillingen markeres også ved, at elever som står udenfor folkekirken ikke længere kan fritages. Der var enstemmighed. – Betænkningen offentliggjort (24/8) kom gamle aversioner selvfølgelig frem (ledere Aktuelt og Politiken 25/8), men selv Kristeligt Dagblad måtte spørge, om man ikke var for sent ude. Her forudsattes en gymnasiereform, der snart vil være forladt og erstattet af et tilvalgs-gymnasium (leder 25/8, modsat 17/1 og 20/10). Og formanden for gymnasiereformudvalget, undervisningsinspektør Sigurd Højby bemærkede, at en slags eksamen var mulig, men der kunne næppe blive tale om et obligatorisk fag (Politiken 25/8, KD 28/8). Siden meddelte gymnasieskolernes lærerforening, at der var opnået enighed mellem udvalget og foreningen om, at faget skulle placeres blandt tilvalgsfagene. (På generalforsamlingen vedtoges

en resolution til støtte for standpunktet, mens gymnasiernes religionslærerforening, der havde arbejdet i modsat retning, blev betegnet som ukollegial af formanden, lektor Søren Brogaard; her mente man at være blevet snigløbet af den store forening, KD 20/10 f. – Om Højby-udvalgets overvejelser, se KD 16/1).

Kommissionens betænkning om undervisningen i folkeskolen ventes også, fordi der arbejdes på en ny undervisningsvejledning og den skal gerne foreligge snarest (KD 6/10, jfr. 1/6, 24/6, Folkeskolen 2042, 2528).

Hver gang der ændres, så svækkes kristendomsundervisningens stilling, konstaterede biskop K. C. Holm, men derfor nyttede det dog ikke, at kirken råbte op og stillede krav, for den egentlige forpligtelse påhviler kirken selv. En dag må vi måske overtage undervisningen selv, det må hjemmene og kirken se i øjnene, sådan er situationen dog ikke. Får faget en anden placering, betyder det ikke, at vor dåbspraksis skal ændres, mente biskoppen, den er jo sammenkædet med selve evangeliet og dets væsen, noget der ikke afhænger af skiftende ordninger (KD 2/2, 20/3, 27/6, Religionslæreren nr. 5).

Såvidt syner, hvordan er da mulighederne? Et fingerpeg kom der ud af en undersøgelse på nogle seminarier. Den bekræftede stort set den mening, man havde forud, »at der i det store og hele er en negativ holdning til faget blandt lærerstuderende«. Næsten 60 % af de spurgte ønskede den undervisning fortsat, når den fik en anden formålsparagraf, og heraf gik igen de 2/3 ind for, at kristendommen her behandles »på lige fod« med andre religioner. 40 % af de spurgte ønskede selv at undervise i faget - trods alt lærere nok[28].

Uden sværdsflag fjernedes bestemmelserne, der gav præster og menighedsråd indflydelse på kristendomsundervisning (bifald, biskop K. C. Holm; i Folketinget sagde Karl Max Rasmussen (S): Det er jeg naturligvis godt tilfreds med, Ft 13/3 4284).

5. Organisationer og institutioner.

Indre Mission fik et roligere år, men flere fronter kræver vagt-tjeneste, man må også være på vagt overfor de sidste år afskedigede missionærer og de folkekirkelige tendenser i KFUM og K (Det nye år 48, IMT 452, jfr. 1970 162).

[28] Jfr. E. Rørdam Bonnevie (KiInf nr. 6-7) og overlærer Kai Varmings forbehold overfor undersøgelsen, der omfattede 7% af de studerende, på seminarier i Hellerup, Vordingborg, Ålborg og Hjørring (Folkeskolen 2150, jfr. KD 15/8). En anden undersøgelse, foretaget på Odense seminarium, skulle vise at kun 17% regnede sig for kristne, mens 74% ikke gjorde det (Morgenposten 24/5, KD 25/5, leder 27/5, Berl.Tid. leder 26/5). – Begge steder var over 91% medlemmer af folkekirken.

Der hørtes ikke meget til K. Meier Andersen, udover at han fratrådte som sekretær for »Ordet og Israel« (KD 7/4, dog 22/4). 4 afsatte missionærer indbød derimod til møder »på evangelisk bibelsk grund« (KD 18/2), og i Dronninglund kom der brydninger i KFUM, da bestyrelsesflertallet sympatiserede med den for år tilbage afskedigede missionær, H. Neimanas (KD 22/4, 30/4).

I KFUM og K har flere svært ved at affinde sig med IMs repræsentation i fællesbestyrelsen (KD 2/2, 23/2, 16/4, 22/4), og omvendt ønskede et medlem af IMs bestyrelse, at den overvejede at udvide sit ungdomsarbejde, når KFUM og K ikke ville være det (KD 7/4, 16/4). Det ville bestyrelsen ikke, men den ville dog heller ikke afvise, at et særligt ungdomsarbejde i flere storbyer kunne blive nødvendigt (KD 16/4, Det nye år 48, jfr. 1967 480).

KFUM og K's landmøde vedtog med stort flertal (229 for, 28 imod) at bevare tilknytningen til IM (KD 25/4, 27/4), man ønskede som et udtryk for gensidighed så også at vælge et medlem af IMs bestyrelse. Og den opfordrede man til at ændre sin stilling til kvindelige præster [29].

Det satte bestyrelsen i vanskeligheder; på et par møder blev afgørelsen udskudt, flere indlæg i aviserne tydede dog på, at der er et flertal i bestyrelsen, som *vil* have en nyorientering, og ikke længere vil lade sig bremse af traditionen om, at det forudsætter enstemmighed. Ingen anden løsning kan give arbejdsfred [30].

Der kom opfordringer til at stå fast, bl.a. fra sognepræst Paul Ulsdal [31], mens provst Svend Aage Nielsen fandt, at bestyrelsens holdning kan føles som et diktatur, og det i en sag, »der selv efter

[29] Der var en reel anledning, en kvdl. præst var indvalgt i en kredsbestyrelse og fik mange opfordringer til at tale ved KFUM og K's møder, der sædvanligvis holdes i missionshusene, KD 25/4, 27/4.

[30] Især sognepræst Dalum Christensen. Han kunne ikke acceptere skriftbegrundelsen, Paulus' veto var et foreløbigt praktisk standpunkt. Konsekvensen af afvisning blev, at stadig flere missionsfolk må bryde med deres præster og søge andre kirker, det er uholdbart, bestyrelsen må stille de enkelte samfund frit (KD 17/10, 2/11, 22/12).

[31] KD 18/12. Nogle højkirkelige præster rettede efter bispevalget i Viborg henvendelse til biskopperne om, at biskop Baun fortsat måtte foretage ordination, når kandidater ønskede det. Det ønskede en kandidat i Århus, men han fik afslag, han betingede sig da, at det hidtidige ritual benyttedes, at der ikke blev nogen kvdl. medordinand og at det henstilledes, at kvdl. præster undlod at deltage – sådan berettede sognepræst Jørgen Glenthøj for at spørge: Kalder man det frisind? (Re-formatio 13). Biskop Heirup svarede, at han ikke ville bidrage til at indføre et særmede. Biskopperne havde drøftet om en af dem skulle undlade at ordinere kvinder, det ville dog ingen gå ind på (KD 13/3). Glenthøj, duplik KD 20/4.

Kirkens Ja og Nej hører hjemme indenfor Kristi kirkes rummelighed«. Han måtte på et væsentligere område advare mod at falde i den anden grøft, så man lukker af for det bedste af det nye. Det gælder synet på Bibelens menneskelighed, hvor den liberale teologi efter et meget dygtigt arbejde fænger hos de unge i skoler og på seminarier. Det er helt påtrængende at formidle et møde mellem videnskabelig bibelforskning og Bibelens egentlige virkelighed, om ordet skal ud til mennesker. Vist er der meget i skred, men også sådan at Gud fører sin kirke henimod noget nyt (KD 14/11, 23/12).

Både Indre Missions søndagsskolearbejde og søndagsskolerne i København har haft større dage. Nye vaner hos folk betyder, at fredag eller lørdag må bruges i stedet. I stigende grad er det små børn, der kommer (IMT 385, KD 11/2, 18/8: I Kbhvn. 5.000 børn, en mindre tilbagegang, nogle flere medarbejdere). Går vi til det kirkelige ungdomsarbejde gælder det – som for hele det idébestemte ungdomsarbejde – at kårene er blevet trangere. 7 % af de 15–19-årige var i 1946 medlem af en kirkelig forening, i 1965 var tallet 3 % (for de politiske ungdomsforeninger var tallene 11 og 4 %, KD 27/2).

På en måde er vi tilbage i situationen fra 30'erne, hvor vi måtte dokumentere vores eksistensberettigelse, sagde FDFs formand, pastor Gunner Tjalve. Medlemstallet kulminerede 1957 og lå omkring 33.000 indtil 1967, det er nu 28.800. – KFUM og K kan melde om pæn tilgang til børne- og ungdomsafdelingerne i de senere år, men må i det hele notere tilbagegang (1968 24.000; 1969 22.000). Hertil kommer et reduceret antal sekretærer, økonomiske problemer, afhændelse af store KFUM-borge m.v., uden at det ensidigt alt sammen er front-forkortelser (KD 25/4, 7/4).

Såvel FDF og FPF som KFUM og K-spejderne drøfter organisation og formål. Er det rigtigt at lade unge aflægge løfter før de kan være med? Ikke uden overvejelser forblev det kristelige en del af FDFs formålsparagraf (KD 31/3, KP 10/11), sådan også hos KFUK-spejderne (KD 4/5), mens KFUM-spejderne udskød afgørelsen et år (KD 22/4, 28/9).

Næsten alle kirkelige institutioner og organisationer spørger: Hvor kommer afløserne fra? De, der nu bærer arbejdet, bliver ældre og hvert år falder nogle bort, uden at hullerne udfyldes. Alligevel kommer der til flere formål endog langsomt stigende beløb ind. Organisationer som Dansk Kirke i Udlandet og Dansk Sømandskirke i fremmede Havne har baggrund for at ty til det offentlige og gør det; nogle tillidsmænd er helt uanfægtede af den udvikling, mens andre spørger om det er sundt for arbejdet, og om staten ikke kommer til at bestemme?

DKU har konstant pengesorger (1968 678). 1967/68 klarede man sig ved at indskrænke arbejdet, mens forhåbninger om nye kredse og bidragydere slog fejl. Vi kommer snart til realistisk at erkende, at den nye generation ikke forstår det frivillige, og den tænker internationalt, ikke nationalt (det årsberetn., 1968, KD 4/9 68 ff.). De ledige embeder reddede økonomien, blev der sagt året efter (KD 9/1 og 11/9 69 f.), men sådan bliver virkningerne for tilfældige, derfor måtte det overvejes: Hvad er DKUs arbejde og hvad kan opgives? Der er optaget et »beskedent besøgsarbejde på Mallorca«, ellers har det været »et meget stille år« oplyste årsberetningen 1970. Uløste opgaver er til at se, bl.a. en visitats- og besøgsordning, som bør betales af udenrigsministeriet, sagde Dons Christensen (KD 2/9 f.).

Alt hvad der smager af aktivisme modarbejdes, og breder det syn sig, vil vore kredse være væk inden en overskuelig fremtid, blev der sagt på årsmødet i Dansk Sømandskirke i 1969 (jfr. 1968 678). Der mangler præster som penge, men det er også til nyt kirkebyggeri. Forhåbningerne blev sat til kirkeministeriet, som også påtog sig at udrede lønnen til 3 assistenter, »sognemedhjælpere«, det var penge sparet ved nyordningen i Sydslesvig (1969 269; – KD 26/2 f., 12/9 f., jfr. 14/9 68 2/9 og 8/9 69). Her som i Indenlandsk Sømandsmission drøftes stadigt omlægninger, som følge af nye vilkår for skibsfarten. Sømandsmissionen taler bevidst om at fortsætte på frivilligt grundlag, omend man nok kan ønske lidt mere kontant offentlig anerkendelse; men der skaffes penge til drift og til nye dyre sømandshjem hernede som på Færøerne og Grønland. Medarbejdere mangler også her (Indenlandsk Sømandsmission 1965/66, Berl.Tid. 19/2 67, KD 29/8 69 f., KD 22/8 f. og årsberetn. 1970).

I årets sidste måneder så det igen såre kritisk ud for missionsselskabernes økonomi, men en ny kraftanstrengelse gav rekordindtægter og nogenlunde dækning (KD 11/12 ff., missionsbladene jan. 1971). Hvert år bliver der færre missionskredse (DMS havde 2.043 kredse i 1965 og 1810 i 1969; Santalmissionen havde 20 kredse færre end i 1969), og de ældre dominerer, mens ungdommen næsten mangler (DMS's årbog 33 ff., Nordisk Missions-tidskrift 177 ff., 181 ff.). Der mangler medarbejdere, og det bekymrer mange af missionens venner, at flere og flere missionærer bliver hjemme efter kun få års tjeneste. Derfor har de nu ikke svigtet, blev det pointeret (Pilgård Pedersen, Sudanmissionens årbog 39).

Men skal der melde sig unge, så må der en nyvurdering til. Måske har vi ikke forklaret tilstrækkeligt, »at det at blive missionær er et ganske almindeligt arbejde«, skrev biskop Græsholt. Det kræver nok specielle kundskaber og særlig uddannelse, ellers er det ikke noget forskelligt fra at leve som kristen hjemme og vidne i sine omgivelser. Der må tales mere åbent om årsagerne til afgang og tilgang, fortsatte han, så missionærerne kan gå over i andet arbejde uden at føle sig mislykkede. Og når de er ude, må vi sikre dem en levestandard som normalt herhjemme (DMS årbog 1969, 13 ff.). Unge vil ikke gå med på grund af den image missionærer har i dagens Danmark. »Vi behøver en fyldestgørende og å jourført redegørelse for, hvad I som firma kræver af Jeres funktionærer«, skrev en yngre missionær, Hanne Graulund hjem, »og kræver I ikke andet end, at de passer deres faglige arbejdsopgave og afholder sig fra offentlig svir og hor, så se at få

det sagt! Klart og tydeligt!« Tør man, af angst for at støde nogle, ikke formulere krav og forventninger til sine nyansatte, tror jeg, det er temmelig nytteøst at forsøge et systematisk oplysnings- og rekrutteringsarbejde (DMS årbog 54 ff., jfr. Knud Oschner, KD 12/4 69).

Diakonissehusene jamrer ikke, selv om der er langt mellem nye diakonisser (tilgangen det sidste ti-år var på Diakonissestiftelsen 9 og på Skt. Lukas stiftelsen 11). Det rammer også arbejdssteder udenfor, bl.a. menighedsplejer. Vi får lov at passe dagligt arbejde, med en fornemmelse af at der er brug for os, hed det i en årsberetning (Diakonissestiftelsen, årbog 69/70). Alle steder bliver der penge til sygehusudvidelser og stadig à jourføring. Sagtmodigt men også standhaftigt repliceres der i den teologiske debat. Vi vil hverken betragte det frivillige arbejde som noget »privat« eller »folkekirkelig« det, det betyder stagnation, mindre offervilje og ansvarsbevidsthed, skrev Johannes Müller (årsberetn. 1964/65 20). Diakonien må gå videre og passe det, der ligger for, forholdene er til at tage som de er (årsberetn. 67/68 19), men vedholdende spørges der efter en sognemedhjælperordning. Diakonissestiftelsen fortsatte ene af de 3 huse sin modernisering, 1/4 1965 trådte den nye søsterordning i kraft uden at rejse problemer (årsberetn. 65/66, jfr. her 1964 409). November 1969 vedtog søsterrådet, at ægteskab ikke længere skal medføre udtræden (Nyt fra Diakonissestiftelsen nr. 1, årbog 1969/70 45 f.).

Diakonuddannelsen derimod tiltrækker et stigende antal, og udbygninger af Århus Diakonhøjskole har været nødvendige. I de sidste 5 år har der været 3 undervisningslinier, en autor. sygeplejeuddannelse, uddannelse til plejeassistent (pleje- og alderdomshjem) og en social-pædagogisk uddannelse (menighedsarbejde), KD 5/7 69, jfr. 11/10 65.

Set.-Nikolai Tjenesten i København får penderter i flere større provinsbyer (Odense, Ålborg, 1969 i Esbjerg og 1970 i Århus). Uanset økonomiske bekymringer tog Kirkens Korshær nyt arbejde op, i København først en provoklub (KD 23/10 67, 21/10 68, 13/10 69), siden et arbejde for stofmisbrugere (KD 26/10, Korshærbladet 29).

Selv den for nogle år siden så succes-ombruste Unge Hjem-bevægelse mærker tilbageslag (KD 28/9; LYM se KD 8/9 69).

Bibelselskabet derimod arbejder energisk og ekspanderer ganske stærkt; arbejdet gælder nu også u-landene og Øst-Europa (KD 11/2 69), udgivelse herhjemme varieres (studieudgave, forkortet G.T., noter til N.T.), og der arbejdes med nye oversættelser og fordanskninger. Man vedtog at komme bort fra den selvsupplerende bestyrelse og finde basis i stifterne, de folkekirkelige organisationer og frikirkerne. De nye rammer fyldes ud; men det var vanskeligt at bygge op fra oven, takket være bistand fra biskopperne blev der i 1970 oprettet stiftsudvalg (KD 1/11 65 ff., 22/4 66 ff., 7/4 og 4/10 67 ff., 8/10 68 ff., 9/10 69 ff., 19/9; årbøger 1967, 1969 og 1970).

Aktiviteten som det bredere sigte (også »anden med selskabets formål beslægtet og forenelig virksomhed« støttes nu) førte til kritik, fordi der nytårsdag skal samles ind til dette arbejde med dynamisk og »uevangelisk kirkesyn« (Horstmann, Tidehverv jan. 1968). Heller ikke indenfor selskabet er der dog fuld enighed, Johannes Müller havde som formand 1965–70 stået bag ekspansionen (KD 5/11 65, 8/1 68), men veg formandssædet,

da han ikke ganske kunne forlige sig med omlægningen (årbog 1970, KD 5/1 71).

Kirkefondets besindelsestid er vel omme (1967 note 24); det konsulteres ved kirkebyggeri over hele landet, det har bekostet de 6 vandrekirker, der er i brug, og 2 nye er lovet til Nordsjælland (årbog 27, KD 23/4). Men stadig stærkere tager det menighedsdannende interessen (1970 144), der er udvalg som arbejder med gudstjenestefornyelse, arbejdsetik, socialetik og sogn og samfund. Ganske som ved voksenundervisningen (1969 272) er arbejdet med kirkekor blevet et selvstændigt arbejde. – Forhandlingerne med kirkeministeriet om fondets bygninger (1969 264) nærmer sig afslutningen, så nyordningen kan blive til virkelighed over en årrække (vel a.h.t. kirkeskatten?). Grundlaget derfor kom ved en kgl. anordning af 26/11 69 (MrBl 23).

Kirkelig Voksenundervisning lagde stærkt ud for at give oplysning om fritidslovens muligheder og inspirere til lokale initiativer. Der blev lagt mange planer, undertiden gik flere sogne sammen (45.000 indbydelser på Frederiksberg, KD 18/7, 5/10; 4 sogne, KD 15/9), ikke alt blev dog gennemført. – Sognepræst Paul Honoré måtte glæde sig over den energi og praktiske formåen, der blev vist, for den pædagogiske front trænger til at styrkes indenfor folkekirken. Han havde dog også betænkeligheder, kirkelige emner skulle nødtigt fjernes fra de øvrige oplysningsforbunds programmer (KD 29/8 69).

Udviklingen truer Kristeligt Dagblad med sine ca. 17.000 abonnenter, tilmed er det et arbejde at få opvejet den afgang, som der her må være. Man mente at en teknisk omlægning kunne sikre bladet (KD 29/5 69 f.) og henvendte sig til læserne om et lån (16/5 ff.). Den ønskede million kom på 4 uger (27/6), dertil efterhånden 600 nye abonnenter (2/1 71). Organisationer som enkeltpersoner mente ikke at kunne undvære bladet, uanset stærk kritik både fra Indre Mission og modsat hold[32]. Man spørger sig så, om bladet efter mødet med sine læsere blev en mindre skarp revser af den førte kirkepolitik – eller om der var færre anledninger til påtale det sidste halve år? (t.eks. leder 18/9).

6. *Kristeligt Folkeparti.*

Så kom der et kristeligt Folkeparti. Da andre ikke ville tage fat (1970 161), så måtte man selv, mente et par yngre præster, Niels

[32] Bartholdy på IMs årsmøde (IMT 1969 531 f.) og Dalum Christensen: Den ødelæggende forkyndelse møder vi overalt, også i KD (Det nye år 1969 63). – Erik Jensen KD 2/9 69, K. C. Holm KD 2/2, N. E. Sørensen 18/2 og Peter Riemann: Opløses folkekirken før tiden, så er det KDs skyld, DKt 66, 334.

E. Rosendal og Bent Vilslev Petersen. Det var ikke bare en protest-holdning, man ville en lovgivning præget af et etisk grundsynspunkt (KD 11/2, 20/3 f.). I april var partiet stiftet med en ikke-gejstlig formand, overlæge Jacob Christensen, Horsens, og man lagde ud for at få medlemmer, skaffe underskrifter til partiets anmeldelse til valg og for at formulere et program.

Anledningen var abortloven (1970 160) og omstændighederne hvorunder den vedtoges (Folketingsårbog 300).

Selv regeringsblade kunne skrive om en for hastig behandling i Folketinget, og om at medlemmerne ikke var stillet frit, som samvittigheden bød dem (e. KD 14/3, 21/3), mens Poul Hartling forsikrede, at ingen var bundne af partiparoler (KD 3/2). Bagefter skrev redaktør Jens Peter Jensen (V) om det ubehagelige ved, at der gik politik i sagen, så vedtagelsen mere skete for at undgå fri abort (SjT 18/4).

Vedtagelsen skete ved navneopråb, 100 stemte for, 20 imod og 41 undlod at stemme. Modstanden skyldtes dels, at forslaget ikke var vidtgående nok (dele af Socialdemokratiet og SF), dels at det var for vidtgående. Et enigt folketingsudvalg svarede de 42.000, der protesterede og krævede folkeafstemning, at det man protesterede imod, egentlig var afgjort ved 1956-loven, ja i 1937. Det hilste med tilfredshed, at så mange ønskede sociale modforanstaltninger gennemført. Yderligere opholdt det sig ved mulighederne for øget oplysning og seksualoplysning i folkeskolen »som en integreret bestanddel af den almindelige undervisning«. Men lovgivningen var nødvendig for at begrænse de illegale aborter (betænkning 5/3).

Pastor Falk Hansen (S) pointerede, at det var efter meget grundige overvejelser at man afviste formynderskabstanken her og ønskede fri abort; selv den 2. mulighed, ministerens forslag, var ikke længere bestemt af nogen etisk holdning, »stort set« var det fri abort. Hertil svarede fhv. justitsminister K. Axel Nielsen (S), at partiets stilling ikke var gjort op, principielt set var der ikke forskel mellem de 2 lovforslag, men udviklingen måtte ikke gå i spring og fri abort ville rejse en storm. Lis Møller (K) var forbeholden, det så ud som antallet af svangerskabsafbrydelser var faldende, men hun var for, »udelukkende for at hindre, at lovforslaget om fri svangerskabsafbrydelse vedtages«. Justitsminister Thestrup fandt ikke i forslaget noget, som stred »mod religionen«, det afgørende for ham havde været, at der »igennem længere tid havde været et misforhold mellem den gældende lovgivning og den almindelige ... moralske vurdering af disse spørgsmål« (2. beh. 11/3, Ft 4133 ff.).

Ved 3. behandling (18/3, 4418 ff.) mødte de konservative med ny ordfører. Usikkerheden om partiets stilling måtte fjernes, »Det radikale Venstre og Venstre har krav på, at vi udtrykker og fastholder« vor sympati for lovforslaget (Berl. Aftenavis 12/3, Lis Møller KD 18/3). Men det var hyklerisk, førte op til fri abort, uden at ville være ved det, sagde Bodil Koch her, og samfundet kan ikke lovgive om folks moralske anliggender. Det var altid om sex-spørgsmål der kom protester, hvornår var tilsvarende lidenskab

mobiliseret over boligforhold, som kunne være sådan, at de tvang til abort? Sv. Horn (S) måtte derimod gå mod lovforslaget, fordi han havde set hvordan personligt ansvar var forflygtiget i de sidste 10-15 år bl.a. ved massemediernes leflen for holdningsløshed, navnlig dog fordi forslaget prisgav kvinden for mandens aggression og hjemmets påvirkning.

Så blev da spørgsmålet om den vedtagne lov skulle til folkeafstemning? Justitsministeren havde forud afvist det, meningen med det krav var at standse lovforslaget, det kunne han ikke være med til, han var iøvrigt overbevist om, at en afstemning ville være for forslaget (KD 8/1 f.). Nu prøvede pastor Johan Nielsen (S) at få støtte til et krav om folkeafstemning, begge forslag var kun begrundet ud fra et hedensk menneskesyn (KD 30/1 ff., Ft 4180), men formanden for Venstres folketingsgruppe vejledte: Man kan ikke stemme for loven og bagefter sådan søge at standse den (Ft 4175).

Herunder var reaktionerne på kirkeligt hold en cruel-præget kampagne fra højre fløj. Sådan var Kristeligt Dagblads linie ikke, men modstanden var hård og vedholdende, afslørende alle tegn på brist under Folketingets forhandling. Kun ved en folkeafstemning kan politikerne rehabilitere sig, hed det i en leder (18/3). Også biskopperne følte det nødvendigt at tale sammen om den sag, udspurgt efter januar-mødet nævntes det som en konklusion, at det afgørende i sagen er »respekt for livet og dets muligheder« (KD 9/1). Det blev af Kristeligt Dagblad brugt som en ex-cathedra-udtalelse (ledere 9/1, 7/3) og blev afvist som sådan: Biskopperne er kommet for skade at fremsætte en hedensk vurdering af livet, hvor de troede at udtrykke kristendommens (Søren Krarup, Tidehverv nr. 7). Tie kunne nogle bisper ikke, selv om de ikke hurtigt ville råbe op, fordi de huskede tidl. protester og løfter om social indsats, som der ikke kom noget ud af. Johs. W. Jacobsen var angst for, at vi i en uansvarlig forkælet egoisme kan tage agtelsen for livet, jfr. den løgnagtige begrundelse, at kvinden er herre over sit eget legeme, inklusive det ufødte værgeløse liv« (e. KD 9/2). Sad jeg i Folketinget, måtte jeg vist sige et stemmer ikke, skrev Erik Jensen, mens han som sjælesørger nok måtte give ret forskellige svar, afhængigt af de menneskelige forudsætninger. Han måtte dog nok altid bede for barnets liv (e. KD 19/3). Forslaget er »lige ved at gøre retten til fosterdrab til en selvfølge«, fandt Th. Græsholt, der meget vel forstod dem der fristedes til svangerskabsafbrydelse, sådan som samfundet var indrettet. Han havde »intet kristeligt svar – i hvert fald ikke, hvis der forventes en sætning eller et skriftsted, der sætter alt på plads«, men talte for en humanisme, der har en af sine væsentligste rødder i evangeliet, og at argumentere humanistisk er vel ikke ligefrem ukristeligt (KD 26/1).

Der var under hele røret så at sige tavshed fra grundtvigsk hold eller folk længere til venstre; den grove agitation mod lovforslaget måtte vel tilbagevises (SjT 16/1), derudover er kun opsporet et indlæg. Autoriteterne kan ikke fritage den enkelte fra selv at tage stilling, skrev pastor Andreas Davidsen, som pointerede at her drejede det sig om andet end en blind-tarmsoperation. Den foreslåede liberalisering fandt han rimelig, mens fri abort kunne betyde et urimeligt pres overfor mange kvinder. Det var ikke et kirkeligt eller kristeligt standpunkt, dette drejede sig om noget meget

mere omfattende, ubetinget fordring om lydighed, kærlighed og barmhjertighed (AAS 15/3).

Kun 5 medlemmer i Folketinget tog stilling udfra moralsk-kristelige synspunkter var en præsts kommentar til lovens vedtagelse (KD 23/1), der betød »næsten fri abort« (KD leder 13/3). Vi er mange, der er blevet politisk hjemløse, skrev fhv. skoledirektør Aage Nørfelt (KD 17/3), og det var et stiltfærdigt udtryk for talrige indlæg i flere måneder. Mange argumenterede for det nye parti, og det hjalp ikke, at det kunne påvises, at færre kvinder søgte abort gennem mødrehjælpen (KD 8/7, tvivl 25/7), eller at pornobølgen havde toppet efter at friheden var kommet (Berl.Tid. 20/7) eller at der siden var sket et fald i seksualforbrydelsernes antal (Knud Thstrup Sjt 15/8, jfr. KD 22/8). Dette sidste blev dog bestridt, og ikke bare af Kristeligt Folkeparti (BEAW 8/8).

Andre forhold var medvirkende til det nye partis oprettelse, pornoens frigivelse havde allerede berøvet nogen tilliden til politikerne og tvivl var der vel allerede sået, da den nye læreruddannelseslov blev vedtaget (1967 493), hertil kom ret udbredte reaktioner mod en påstået kulturradikal dominans i radio og TV, ligesom skuffelse over den almindelige politik talte med. Derimod var der tilsyneladende forbløffende lidt kontakt med de folk, der ellers ivrede for at fastslå kirkens politiske forpligtelse.

Det lignede nok, at partiet kunne lægge ud med anbefaling af pastor C. Bartholdy (»Kristeligt Folkeparti« nr. 1, KD 7/8), og det syntes ikke at hæmme, at de mange fra modsat hold, som principielt måtte afvise en direkte sammenknytning af kristendom og politik også måtte gå imod et kristeligt parti, hvad enten man så på det som en mulighed for kristne eller som blev der taget patent på det kristne. Troen giver os ikke ideologisk visdom om mennesket til at skrive programmer efter, skrev professor Prenter (KD 23/6), ja, kristne partier forvansker det kristne budskab, pointerede professor K. E. Løgstrup (KD 31/10). Biskop Kvist fandt, at partiet burde være dødfødt, for kirken har ingen mening om politik og bør ikke have det, tilmed gav et nyt parti ikke større muligheder for at løse problemerne, end der var gennem de bestående (Dagbladet 12/11, jfr. Johs. W. Jacobsen IMT 244).

Men partiet voksede, uanset at dets politiske linie kun var ganske løst formuleret: Et parti i midten, fremtidsorienteret, bestemt af hensynet til helheden, ikke enkelte grupper, udfra kristent broderskabs ånd (KD 13/5). I september udsendtes en programskitse til drøftelse blandt de ca. 2.000 medlemmer, det var præget af en stærk social bevidsthed. Her blev ægteskabet vurderet som en

guddommelig ordning; kristendomsundervisningen skulle give en dyb og grundig indlæring i »den kristne lære«; folkekirken skulle ændres, så den kunne yde en mere kvalificeret tjeneste i det moderne samfund, og der skulle gives mulighed for øget selvstyre, begyndende med menighedsrådene (»Kristeligt Folkeparti« nr. 2). Kristeligt Dagblad vurderede den politiske holdning: Partiet placerer sig i midten, omend nok en smule mere til højre end ventet (8/9, jfr. 7/9 ff.).

Ikke ret mange spåede partiet en fremtid, da man tog fat (dog Poul Erik Søe Information 2/4), sidst på året begyndte politikere alligevel at blive betænkelige (SjT 20/10, KD 30/12). Partiet vil udelukkende være til gavn for socialisterne, vidste den konservative Johs. Burgdorf, som advarede mod at blande dennesidig bestemt politik med kristendom, der er dette ene: Sjælens frelse og evighed hos Gud, når tiden her på jorden er omme. Kristus sagde jo selv: Mit rige er ikke af denne verden (KD 20/10). Andre, bl.a. kirkeministeren gik lige på. Et kristeligt parti er en bastard i politik, sagde han (AASt 4/10) og lagde siden til: Det er en »falsk varebetegnelse«, kommer partiet ind i Folketinget, begynder vanskelighederne for alvor. Hvordan vil det f.eks. stille sig til udryddelsen af kvægtuberkulose udfra et kristeligt standpunkt? (Liberal nr. 5). Det virkede lige modsat (t.eks. KD 5/1 71, JyPo 4/1 71 ff.), tilmed havde man set, hvordan partiets opkomst kunne blive brugt som argumentation i andre partier for ændringer i den retning, man ville.

Sådan mente også højskolelærer Poul Erik Søe. Han fandt, at de gejstlige bag partiet havde brudt en bestående våbenstilstand mellem kirke og samfund, og når den ene part gjorde det, så måtte han drage den konsekvens, at han meldte sig ud af folkekirken. Følgen af partiets oprettelse er, at de andre partier allerede stiller sig mere eller mindre helligt an. Og vent bare til valgkampen, fortsatte Søe, så vil alle love øget religionsundervisning, pornoovenrevideret og at hash yderligere skal kriminaliseres, mens den amerikanske lov- og orden-politik indføres herhjemme (NB 30/10).

Søe frygtede, at partiet fik et godt valg, det ventede dets egne folk også: Spørgsmålet er om vi får 6 eller 10 mandater (SjT 24/9).